

**Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav etnologie**

Diplomová práce

Ivo Graca

Nacionalismus v architektuře: Opava/Troppau 1900-1938

Nationalism in architecture: Opava/Troppau 1900-1938

Praha, 2011

vedoucí práce: PhDr. Lubomír Procházka CSc.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Obsah

Úvod.....	7
Stavby městské spořitelny (Troppauer Sparkasse) a Hlásky (Schmetterhaus).....	15
Městská spořitelna v Opavě (Troppauer Sparkasse).....	15
Budova městské Hlásky (Schmetterhaus).....	21
Česká neorenesance a budova české měšťanské školy v Opavě-Jaktaři	26
Prvorepublikový „národní styl“ a budova Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě	29
Regionalismus a kostel sv. Hedviky v Opavě.....	35
Závěr	43
Seznam literatury	46
Seznam příloh	52

Úvod

Opava, která po ztrátě většiny Slezska za prusko-rakouských válek nabyla statutu zemského hlavního města, se snažila vystoupit z provinčního stínu a prezentovat se adekvátně svému významu. Po vzoru jiných evropských měst došlo k boření středověkého městského opevnění, budování okázalých veřejných budov či parků. V Opavě nové parky obklopile celé původní historické jádro města a kolem nich se začal budovat nový městský okruh po vzoru vídeňské Ringstrasse. Tento urbanistický koncept, navržený původně městským architektem Eduardem Labitzkým, byl dodržován prakticky až do konce první republiky a tak zde vznikla celá řada reprezentativních budov, převážně škol a státních institucí. Intenzivní stavební činnost zasáhla rovněž městské jádro, kde došlo k napřímení a rozšíření uličních koridorů. V souvislosti s emancipací města rostly samozřejmě i nároky jeho obyvatel na komfort a tedy i zvýšená stavební aktivita občanů samotných. Opava se tedy v průběhu 19. století stala poměrně rušným stavenišťem a tedy zajímavým místem pro mnohé architekty. Z nejvýznamnějších působících v Opavě zmiňme C. Kerna, F. Ohmanna, R. Eislera, F. Kachlera, Huberta Gessnera či Leopolda Bauera.¹ Dlužno však dodat, že ač šlo o zemské hlavní město, ležela Opava přece jen na periferii monarchie, navíc stranou od nových hlavních dopravních tepen. V rámci monarchie navíc také nefigurovala na předních místech, co se do počtu obyvatel týče, takže je jasné, že mnohé nové trendy a názory zde byly přijímány až s drobným zpožděním přes vídeňský filtr. Vídeň přirozeně navyklá kosmopolitnímu tepu velkoměsta byla schopna mnohem pružněji reagovat na nové tendence, kdežto v menší Opavě se naopak vyhrocoval nacionální konflikt mezi německou většinou a českou menšinou. Idea slezanství, která dříve občany města spojovala, je nyní spíše rozdělovala podle toho, zda se hlásili ke slezanství českému či německému.² Toto prostředí tedy ovlivňovalo i podobu zadání, kdy bylo pro konzervativní občany přijatelnější tvarosloví neoslohů, obracející se například ke slavné germánské historii (viz budova městské hlásky či městské spořitelny ve stylu severské neorenesance). Byť v mnohem menší míře, svou příslušnost k minoritnímu českému živlu ve městě dávali architekturou najevo i opavští Češi. Tato tendence samozřejmě měla po vzniku samostatného Československa vzrůstající charakter s ohledem na snahu nově vzniklého státu manifestovat svou státnost rovněž pomocí

---

¹ Šopák, Pavel: *Zlatá éra*. In: Müller, Karel; Žáček, Rudolf (ved. aut. kol.): Opava. Praha 2006, s. 450-452.

² Gawrecki, Dan: *Opava znovu v čele Rakouského Slezska*. In: Müller, Karel; Žáček, Rudolf (ved. aut. kol.): Opava. Praha 2006, s. 234.

novostaveb škol, bank, státních úřadů či pošt v nově se konstituujícím jednotném národním stylu.

Cílem této diplomové práce je na příkladu města Opavy, které poměrem svého národnostního složení a také statutem zemského hlavního města představuje naprosto jedinečnou historickou situaci, nastínit vzestup nacionálně-manifestačních tendencí konkrétně na architektonických realizacích v rozmezí let 1900-1938.

Časově jsem svou práci vymežil zcela záměrně počátkem 20. století – rok 1900 představuje jakýsi symbolický mezník, začátek nové éry a to jak v životě města, tak celého světa. Rok 1938 zase znamená jasné uzavření kapitoly s názvem „1. Republika“, kdy zároveň s následným začátkem druhé světové války na čas ustal tolik čilý stavební ruch, zejména co se velkých stavebních zakázek veřejného typu týče. Časové vymezení považoval rovněž za vhodné Karel Müller, ředitel Zemského archivu v Opavě, se kterým jsem tento problém konzultoval.

Samotné spojení architektury jako uměleckého projevu a nacionalismu je pro sledované období nasnadě. Jak píše Jindřich Vybíral: „Hovořit o politice, architektuře nebo jiné formě duchovního života české společnosti 19. století znamená především zabývat se nacionalismem.“³ Totéž platí ale i pro první polovinu století dvacátého, jak o tom psal Emanuel Rádl: „Národnostní otázka je moderní světovou otázkou: je pro dnešní Evropu tak otázkou otázek, jako byla reformace otázkou na život a na smrt pro Evropu XVI. a XVII. století. Sotva je stát ve světě, v němž by nebylo této otázky, ačkoliv nikde není daleko tak aktuální jako ve střední Evropě.“⁴ Je tedy nasnadě, že na území Koruny české byla potřeba a snaha vymezit se vůči „těm druhým“ velmi silná a „národně uvědomělé umění vzkvétalo nejen v době emancipačního hnutí (národního obrození) v 19. století, ale neméně i za první Československé republiky, za protektorátu a v poválečných letech před prosazením doktríny tzv. socialistického realismu.“⁵

Nacionalistické napětí přelomu století vyvěralo částečně z pocitů ohrožení z nekontrolovatelných změn, jež se šířily zejména mezi českými Němci. Emancipace Čechů a završení procesu sociálního vývoje a diferenciacie česky mluvícího obyvatelstva, jež započaly v předešlých desetiletích, tyto pocity ještě posílily. Na všech sociálních úrovních se nyní

---

³ Vybíral, Jindřich: *Počátky české národní architektury*. Ars, 1997, č. 1-3, s. 167.

⁴ Rádl, Emanuel: *Válka Čechů s Němci*. Praha, Melantrich 1993, s. 7.

⁵ Bartlová, Milena: *Naše, národní umění. Studie z dějin dějepisu umění*. Brno, Společnost pro odbornou literaturu-Barrister & Principal a Filozofická fakulta Masarykovy univerzity-Seminář dějin umění 2009, s. 14.

začalo objevovat sebevědomé a dokonce asertivní české obyvatelstvo. Důležitou roli v rozkvětu české společnosti hrály vzdělanost a školství, jež se v českých zemích rozvíjely zejména od poloviny devatenáctého století. V tomto ohledu nezůstávala pozadu ani Opava. Ačkoli na území Rakouského (Českého) Slezska byl podíl českého obyvatelstva jen asi čtvrtinový (oproti 60% podílu Čechů v samotných Čechách a dokonce podílu přesahujícím 70% populace na Moravě) a v samotné Opavě činil podíl obyvatel hlásících se k českému jazyku jako mateřštině při sčítání obyvatel v roce 1900 jen asi 10%⁶ (přesně dle záznamů 2604 obyvatel⁷), přesto byla Opava přirozeným centrem českého národního života na území Rakouského Slezska.

Nejvýznamnějším českým spolkem ve městě i v celém Rakouském Slezsku se stala Matice opavská. Ustavující valná hromada Matice opavské, která se uskutečnila dne 12. února 1877, završila úsilí českých vlastenců o ustavení spolku, který by prosazoval oprávněné požadavky české menšiny v opavské části Slezska u německy smýšlející společnosti i u rakouské státní moci. Spolek vznikl i přes negativní postoj zemské vlády v Opavě až po zásahu ministerstva vnitra ve Vídni. Iniciátoři měli před sebou příklad českého národního obrození, které v Čechách proběhlo již o celé půlstoletí dříve a také předchozí zkušenosti z prvních pokusů o formování národního povědomí slezských Čechů. Na první valné hromadě mimo jiné z úst Vincence Praska zaznělo: „V Čechách a na Moravě hlásil se národ ke svému právu a toho práva na veliké části domohl se, toliko čechoslované ve Slezsku opozdili jsme se, my nemajíce vůdcův nehlásili jsme se o největší právo své-neboť lid náš selský staraje se o svou roli toliko, nemohl a neuměl tlouci, aby i jemu otevřeno bylo“.⁸ Skupina intelektuálů mezi nimiž byli na předních místech Vincenc Prasek, Antonín Gruda, Ludvík Ochrana, Jan Florian Lhotský a další, hledali poučení pro formu realizace svého záměru u již existujících spolků Matice české a Matice moravské i u školských matic v dalších městech Rakouské monarchie - Českých Budějovicích, Olomouci, Prostějově a jinde a dospěla k řešení, jež vysoce překračovalo původní smysl těchto organizací všestrannou šíří svého programu, který se pak v dalších letech podařilo vysoce naplnit. I přes počáteční materiální a existenční potíže se výbor Matice opavské energicky upnul na realizaci úkolů, které si ve svém programu

---

⁶ Agnew, H. LeCaine: *Češi a země Koruny české*. Praha, Academia 2008, s. 228.

⁷ Gawrecki, Dan; Šopák, Pavel: Troppau um das Jahr 1900. Entwicklungstendenzen und Urbanisierung der schlesischen Landeshauptstadt. In: Peter Stachel – Cornelia Szabó-Knotik (eds.), *Urbane Kulturen in Zentraleuropa um 1900. Studien zur Moderne 19*. Wien, Passagen Verlag 2004, s. 209.

⁸ Kramná, Jaromíra: Matice opavská (1877-1948). In: *Opava. Sborník k dějinám města 1*. Opava, Matice slezská 1998, s. 7-28.

předseval. Tak se již po třech letech podařilo zajistit nezbytné existenční zázemí zakoupením domu na Rybím trhu v Opavě, později přestavovaném a dále rozšiřovaném, který se jako Matiční dům stal centrem českého společenského, kulturního i hospodářského života v Opavě a dalekém okolí.

Intelektuálním původcem myšlenek, které v prvních letech Matice opavská realizovala, byl Vincenc Prasek, bezesporu nejvšestrannější slezský vzdělanec poslední čtvrtiny 19. století. Uvědomoval si také význam vědecké práce pro poznání Slezska a jeho české minority, což také založením a redakcí prvního čísla Věstníku Matice opavské již v roce 1878 prokázal. Výbor spolku sice jeho další vydávání z různých důvodů pozastavil, takže další číslo vyšlo až po dlouhé přestávce v roce 1892, ale poté se stal trvalým periodikem, kolem něhož se soustředila česká vědecká aktivita věnovaná Slezsku. Časopis, od roku 1936 vycházející jako Slezský sborník, se udržel až do současnosti, i když nyní u jiného vydavatele. K této oblasti náleží také Praskova iniciativa o založení českého Muzea Matice opavské, které po dlouholetém shromažďování historických a dalších materiálů bylo otevřeno pro veřejnost v roce 1901.

Významnou událostí počátečních let činnosti Matice opavské z pohledu jejího programu bylo otevření prvního českého gymnázia. České gymnázium bylo v Opavě založeno roku 1883 ve spolupráci s Ústřední maticí školskou a bylo oficiálně uznáváno jako nižší (později transformováno na vyšší) soukromé gymnázium. Postátnění se ústav dočkal v roce 1897. Pro dokreslení celé situace je potřeba podotknout, že dle statistiky z roku 1913 bylo gymnázium v Opavě stále jedinou státní českou školou v Rakouském Slezsku.⁹ Na vznik gymnázia navazoval současný vznik české školy mateřské a obecné, později i pokračovací školy pro učně. Matice opavská se pak prosazovala v dalších oblastech českého národního života, rozšiřovala svou působnost i do dalších míst v okolí Opavy a je možno říci, že se zcela oprávněně stala představitelkou české menšiny na celém Opavsku. Přechodný útlum činnosti nastal po vzniku Československa v roce 1918. Nový stát zahrnul do své kompetence řadu oblastí, v nichž se dosud realizovala Matice opavská – školství, knihovnictví, muzejnictví a další. Ale počáteční existenční rozpaky byly brzy překonány a Matice opavská rychle našla široké pole působnosti v nových demokratických podmínkách. Způsobila to skutečnost, že národnostní poměry ve Slezsku se ještě více zkomplikovaly, protože do míst dosud zcela německých začalo pronikat do státních i soukromých služeb české obyvatelstvo, jemuž stát

---

⁹ Onderková, Jana: České střední školství v Opavě na přelomu 19. a 20. století. In: *Opava. Sborník k dějinám města 5*. Opava 2006, s. 64.

nemohl zaručit plné uspokojování jeho potřeb. Matice opavská tedy zapustila kořeny i v místech, kde dosud nebyla potřebná, takže její nové odbory, ale také knihovny a školy vznikaly z její iniciativy a za její spoluúčasti na Hlučínsku či Bílovecku a její činnost se rozprostřela na celé území českého Slezska od Ostravy až po Bílou Vodu u Javorníka ve Slezsku. V tomto prvorepublikovém období tak dosáhla Matice opavská svého největšího rozkvětu, kdy rozsah činnosti a nebývalý nárůst členstva vyvolal nutnost utvoření nových organizačních mezičlánků, kterými bylo osm okresních sborů. Celkový počet odborů dosáhl imponujícího čísla 85 a bylo v nich organizováno téměř sedm a půl tisíce členů. Nadějný rozvoj byl přetržen náhle a tragicky v říjnu 1938. Okupace Sudet a jejich připojení k Říši zbavila Matici opavskou všeho majetku a zničila vše, co se dosud podařilo vykonat a dokonce ohrozila i řadu obětavých činovníků, kteří stěží unikli před útoky zfanatizovaných německých občanů slezských obcí. Matice opavská, formálně přesídliší do Slezské Ostravy v protektorátu, byla roku 1939 – podobně jako jiné české spolky – úředně zrušena.

Vzhledem k tomu, že německá většina přirozeně nemusela v Opavě bojovat o svoje pozice a dožadovat se svých práv, neexistovalo na německé straně uskupení, které by mělo podobné snahy a cíle jako Matice opavská. Přesto nebo možná právě proto jako reakce na „slovanskou rozpínavost“ vznikaly v Opavě nejrůznější obranné spolky, za všechny zmiňme nacionalisticky orientovaný „hospodářsko-obranný“ spolek Nordmark, založený v roce 1894. Nordmark představoval skutečně masovou základnu německého nacionalismu, protože krom svého sídla v Opavě měl celou řadu poboček na území Rakouského Slezska, přičemž jeho členská základna před první světovou válkou čítala asi dvacet tisíc členů.¹⁰

První světovou válku přivítalo německé obyvatelstvo Opavy nejprve povětšinou s nadšením. Nacionalně zaměřený německý tisk totiž věřil ve vítězství centrálních mocností dokonce až do pozdního léta 1918, krajní nacionalisté s ním spojovali uskutečnění idejí velkoněmecké říše. Oproti tomu Češi nahlíželi na válku velmi rezervovaně, avšak v podstatě loajálně. Názory Čechů v Opavě a okolí se měnily v souvislosti s vývojem na bojištích. Byly nicméně diferencované, sympatie k ideji samostatného československého státu se nejpozději prosadila mezi politickými katolíky.¹¹ Silně zapůsobila tříkrálová deklarace i provolání Národní rady české a jejich moravských a slezských odborů. Vědomí sounáležitosti s českým národem bylo velmi posíleno, jak se ukázalo nejvýrazněji na táboru lidu na Ostré hůrce 22.

---

¹⁰ Gawrecki, Dan: Opava znovu v čele Rakouského Slezska. In: Müller, Karel; Žáček, Rudolf (ved. aut. kol.): *Opava*. Praha, Lidové noviny 2006, s. 256.

¹¹ *Ibidem*. s. 269.

září 1918, kde byla proklamována samostatnost národa československého. Oproti tomu německý Volkstag v Opavě 15. října 1918 jasně odmítl připojení Slezska jak k českému, tak k polskému státu.¹²

Vznik Československé republiky byl Čechy na Opavsku přivítán povětšinou s nadšením. Opavští Němci po neúspěšném pokusu o vybudování provincie Sudetenland museli nakonec akceptovat výsledky války a novou státní organizaci, i když velmi těžce nesli ztrátu svého privilegovaného postavení. Pokud jde o hospodářské poměry, pokračoval vývoj z předcházejícího století, zdaleka ne perspektivní, odsunující město dále na periferii hospodářského života. Opavané tuto tendenci nereflektovali, nadále se cítili být občany hlavního slezského města, ono sebevědomí zde stále fungovalo, jeho nositeli ale nebyli již jen opavští Němci, ale stále více i opavští Češi. Ztráta statutu zemského hlavního města v roce 1928 však nedávala již příliš nadějí na zlepšení pozice města a jeho vyhlídky do budoucna. Mezi Němci v Opavě výrazně převažovala postavení negativistických stran nad aktivisty, vliv nacistického převratu v Německu pozice radikálních nacionalistů jen posílil.¹³ Opava byla stále střediskem německého politického a kulturního života v západní části československého Slezska. Šíření německých nacionálních myšlenek obstarával nově obranný spolek Bund der Deutschen Schlesiens, který nahradil v roce 1921 úředně rozpuštěný spolek Nordmark. V roce 1938 měla slezská župa v té době již celostátního spolku Bund der Deutschen 180 místních skupin s 23 357 členy, z nichž žilo 2807 v Opavě.¹⁴ Z českého hlediska iniciativu přebírala Moravská Ostrava, opavské české kulturní instituce a spolky rozvíjely starší tradici v podmínkách nové politické situace. Národnostní spory se zdály být mnohdy určující, mohou sice být oprávněně posuzovány jako brzda společného působení obou národů ve prospěch města, nicméně byly i zdrojem nejrůznějších pozitivních výkonů jak na německé, tak na české straně, architekturu nevyjímaje.

Zde se tedy opět dostáváme k samotnému tématu této práce, tj. projevům nacionalismu v architektuře. Jak píše ve své knize Milena Bartlová: „Výtvarné či vizuální umění a architektura měly ve srovnání s jinými uměleckými druhy vždy výhodu v tom, že poskytují viditelné a hmatatelné objekty, které zpřítomňují nehmotný pojem národa.“¹⁵ Pokud jde o

---

¹² Ibidem. s. 270.

¹³ Gawrecki, Dan: *Opava za první republiky*. In: Müller, Karel; Žáček, Rudolf (ved. aut. kol.): *Opava*. Praha, Lidové noviny 2006, s. 271.

¹⁴ Ibidem. s. 281.

¹⁵ Bartlová, Milena: *Naše, národní umění. Studie z dějin dějepisu umění*. Brno, Společnost pro odbornou literaturu-Barrister & Principal a Filozofická fakulta Masarykovy univerzity-Seminář dějin umění 2009, s. 14.

samotné zkoumané objekty, rozhodl jsem se prezentovat zde své teze o projevech nacionalismu v architektuře na příkladu celkem pěti dodnes existujících veřejných staveb, které se mi jevily pro popis celé situace nejsignifikantnější. Konkrétně jde o dvě stavby z počátku dvacátého století, městskou spořitelnu a budovu takzvaného Schmetterhausu (dnes budova opavské radnice-Hlásky), které mají prezentovat příslušnost k německému či germánskému živlu. Dále pak budova české měšťanské školy v Opavě-Jaktaři z let 1909-1911, která představuje ukázkou české neorenesance a budova Masarykovy státní vyšší hospodářské školy z let 1925-1927 jako typický příklad prvorepublikové architektury. Jako pátou a poslední stavbu ve své práci zmíním budovu kostela, zasvěceného patronce Slezska, svaté Hedvice, vzniklé ve 30. letech. V posledně zmíněné realizaci můžeme sledovat zajímavé prvky a projevy regionalismu, o kterém se v souvislosti s touto stavbou ještě zmíním.

Ačkoli na tomto místě nelze opomenout zmínit názor, že „Národní duch v umění je dnes považován za mýtus a blud, v němž se rozumná a vědecky dokazatelná pozorování prolínají s přeludy a projekcemi,“¹⁶ musím rovněž konstatovat, že pohledem doby, kterou se ve své práci zabývám, byl tento náhled daleko jiný a jisté zažití stereotypy a kliše, které například prezentoval již v roce 1881 Karel B. Mádl jako „základní tah povahy slovanské“, čímž je „měkkost a něha,“¹⁷ případně Václav Mencl o několik desítek let později byl stále přesvědčen, že existuje „konstantní, nadčasová a historicky už neproměnná, protože z vlastní fyzické i duchovní podstaty národa zhnětená a typickou vůní naší země kořeněná českost“.¹⁸ Dnes se již pohledem konstruktivistického přístupu nahlíží na problém většinou tak, „že formy uměleckých děl se spíše podílejí na formování a definování formálních charakteristik národního umění, než aby je vyjadřovaly a odrážely, a podobně tomu je s jejich podílem na tvorbě a životě národních mýtů.“¹⁹ Jak dále tvrdí Milena Bartlová: „Mýtus v tomto případě neznamena *nepravdivé vyprávění*, které by bylo třeba uvést na pravou míru, nýbrž v souladu s pojetím Clauda Lévi-Strausse, Rolanda Barthesa či Mircey Eliadeho je to zakladatelské

---

¹⁶ Vybíral, Jindřich: Co je českého na umění v Čechách? In: *Dějiny umění v české společnosti: otázky, problémy, výzvy*. Praha, Argo 2004, s. 205.

¹⁷ Mádl, Karel B.: Matyáš Rejsek a Beneš z Loun. *Světovzor 15*, 1881, s. 367-369, 379-380, 391-393, 403-405 a 415-418; srov. Švácha, Rostislav: Historikové kultury, in: *Kapitoly* (pozn. 18), s. 141-159, zde s. 158 a Vybíral, Jindřich: Co je českého na umění v Čechách? In: *Dějiny umění v české společnosti: otázky, problémy, výzvy* (pozn. 29), s. 200-207, zde s. 207.

¹⁸ Mencl, Václav: *Česká architektura doby lucemburské*, Praha 1946, s. 15; srov. Vybíral, Jindřich: Co je českého na umění v Čechách? In: *Dějiny umění v české společnosti: otázky, problémy, výzvy* (pozn. 31), s. 200-207, zde s. 207.

¹⁹ Bartlová, Milena: *Naše, národní umění. Studie z dějin dějepisu umění*. Brno, Společnost pro odbornou literaturu-Barrister & Principal a Filozofická fakulta Masarykovy univerzity-Seminář dějin umění 2009, s. 18.

vyprávění, formulující a konstruuující principy existence a fungování společenství – v tomto případě národa.²⁰

---

²⁰ Ibidem. s. 15.

Stavby městské spořitelny (Troppauer Sparkasse) a Hlásky (Schmetterhaus)

Pro obě realizace platí, že svým výtvarným pojetím a výzdobou měly odkazovat ke slavné germánské minulosti města, k čemuž jim mělo pomoci tvarosloví vypůjčené ze severské renesance, jak ji známe ze severu Německa, Dánska či jihu Skandinávie. Severská neorenesance se v opavském prostředí objevuje již od 80. let devatenáctého století, a tak značně „komplikuje obraz stylového vývoje města jeho nacionalizací.“²¹ V obou případech jde o oficiální architekturu, sloužící k reprezentaci města a jednoznačně zde dochází v uplatnění severské renesance v Opavě k vrcholu této tvorby.

Městská spořitelna v Opavě (Troppauer Sparkasse)

Budova oblastní pobočky České spořitelny v Opavě již více než sto let zdobí prostor opavského náměstí Republiky. Její architektonické kvality v prostoru spolehlivě obstojí i v kontrastu se špičkovou stavbou obchodního domu Breda & Weinstein ze dvacátých let dvacátého století od architekta Leopolda Bauera a jasně převyšují hmotově a výrazově přebujelou odiózní budovu sousedního hotelu Koruna z osmdesátých let dvacátého století. Budova je památkově chráněna od roku 1958 a v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky je zanesena pod rejstříkovým číslem 34758/8-2990.

Opavská spořitelna jako instituce patřila k nejstarším a největším svého druhu v Rakouském Slezsku. Městská rada schválila návrh na její zřízení již 3. října 1853, ale teprve v prosinci 1857 potvrdilo ministerstvo vnitra její ustanovení s podmínkou, že záruky převezme město Opava, k čemuž se městské zastupitelstvo zavázalo hned v lednu 1858.²² Spořitelna v Opavě tak vznikla jako typická městská spořitelna a to se promítlo i do jejího názvu Troppauer Sparkasse. Jejím sídlem byl nejprve dům na Horním náměstí č. 7 vedle staré radnice. Tyto prostory však brzy přestaly postačovat. Nároky na obchodní styk s klienty, rychlý růst vkladů, zajištění přísných bezpečnostních a kontrolních pravidel urychlily úvahy o stavbě nové budovy. Záměr vystavět novou budovu spořitelny krystalizoval od roku 1896,

---

²¹ Šopák, Pavel: Opava 1900. Architektura a společnost. In: *Opava. Sborník k dějinám města 2*. Opava 2000, s. 62.

²² Kouřilová, Dana: Historické souvislosti novostavby Městské spořitelny v Opavě. Analýza stavby z pohledu geneze autorství. In: *Opava. Sborník k dějinám města 4*. Opava 2004, s. 41.

kdy byla současně zamítnuta úvaha o přístavbě a adaptaci městské Hlásky pro polyfunkční využití jako radnice i spořitelny. Ještě v roce 1898 proběhla soutěž na projektové řešení budovy spořitelny, které se zúčastnilo 18 architektů a stavitelů. Došlé návrhy hodnotil vedoucí architekt vídeňské Unionbaugesellschaft Theodor Bach a profesor Akademie výtvarného umění ve Vídni Viktor Luntz. První cenu získali vídeňský architekt Friedrich Ohmann a opavský stavitel Julius Lundwall. Druhá cena byla udělena dalšímu vídeňskému architektovi Wilhelmu Knapperovi, třetí cenu obdrželi opět tvůrci z Vídně, architekti Hubert Gessner a architekt Supich. Z předložených návrhů máme možnost posoudit pouze dva, totiž vítězný návrh architekta Friedricha Ohmanna a návrh profesora Carla Huga Kepky, publikované v dobovém tisku.²³ Dochoval se však také signovaný realizační projekt opavského architekta Carla Kerna z března roku 1900, který se v důsledku rozporů mezi architektem Friedrichem Ohmannem a představiteli správního výboru spořitelny s určitými korekcemi nakonec stal tím návrhem, podle něhož pak byla stavba v zásadě provedena. Stavba nové spořitelny byla zahájena v polovině roku 1900 a prováděla ji opavská firma Carl Kern & Carl Blum. 28. srpna roku 1902 již byla nová budova sice zpřístupněna, ale ještě nebyla plně dokončena, především pokud šlo o vnitřní vybavení kancelářského zázemí. V roce 1903 byl ještě navýšen rozpočet stavby a to z důvodů, které z pozice městského architekta navrhoval Moritz Hartel. Kritizoval především výmalbu hlavního schodiště a hlavního vstupu, projektovanou původně jen ve dvou tónech. Jak ukázala realizace, projevil se tento druh výmalby s ohledem na zbývající bohatě vybavené prostory s barevnými mramorovými sloupy, pilastry a obložením stěn jako příliš chudý a rušil celkový dojem.

Opavská spořitelna je architektonicky výrazná, v těžkých hmotách s bohatým tektonickým členěním a detailem komponovaná budova s jasným a po celou dobu respektovaným využitím, zakládajícím její nadčasovou reprezentativnost. Vlastní objekt je dvoupatrová nárožní stavba z cihelného zdiva, použitého v patrech jako finální povrchová úprava, v přízemí překrytého obložením kvádry z jemnozrnného pískovce. Také sokl, nároží a předstupující partie ve všech podlažích jsou zdůrazněny nahrubo kamenicky opracovanými kvádry. Armování hran je provedeno mezerovitě prostřídáváním cihelného zdiva a kvádríků. Sochařsky pojaté fasády jsou vykresleny na kontrastním podkladu pohledového režného zdiva. Především střední část průčelí je kompaktním kamenosochařským výtvozem, kdy v ploše mezi okenními osami je provedena lineární rustika, meziokenní pole vyplňuje bohatá ornamentika z motivů rozvilin a ornamentu se symbolickým vyobrazením s ikonografickou

---

²³ Ibidem.

vazbou na volné plastiky mezi okny 3. nadzemního podlaží. Vlevo jsou to symboly řemesel a živností (kladivo, klíč a krupáč), vpravo zemědělství (rýč, rostliny, kosa). Středové pole nese motiv úlu jako symbolu spořivosti. Alegorické plastiky řemesel, zemědělství a obchodu, stojící na konzolovém podstavci, jsou postaveny před mělké niky a shora jsou kryty výrazně modelovaným baldachýnem. Posledním kamenickým detailem je dlouhá nápisová páska s konturami původního označení budovy „TROPPAUER SPARKASSSE“. Volutový štít s polopilířky, čučkami a vázami má v suprafenestře sdruženého okna reliéf s figurami gryfů přidržujícími štít s datací 1858, což je letopočet založení opavské spořitelny jako instituce. V obdélném poli navazujícího úseku štítu je vytesán městský znak, přidržovaný alegorickými figurami a nad ním je ve vlysu kladí vepsáno „ERBAUT 1902“. Korunní římsa graduje balustrádou s proplétaným ornamentem poprsnic a figurami medvědu-štítonošu v krajových pozicích. Na štítech všech tří postav je zopakována monodramatická zkratka instituce „TS“.

Boční průčelí do Čapkovy ulice se přenáší přes oblené nároží s věží do rohového rizalitu s volutovým štítem a kazetově rozčleněnými meziokenními poli s portrétními medailony zakladatelů spořitelny ve výrazně promodelovaném orámování festonovým věncem s rolverkovým obvodem. Jsou to konkrétně JUDr. Franz von Hein (1808-1890), který zastával v letech 1858-1862 funkci opavského starosty a člena výboru a ředitelství spořitelny, JUDr. Emil Rochowanski (1845-1908), v úřadu opavského starosty v letech 1892-1908 působil souběžně s členstvím v těchž orgánech spořitelny, přičemž od roku 1903 až do své smrti byl předsedou výboru i ředitelství, a JUDr. Karl Richter, člen prvního výboru a předseda kanceláře spořitelny v letech 1858-1879.²⁴ Portréty jsou určeny legendou na levé straně medailonů. Ve štítu této jižní fasády se nachází velký celokamenný reliéf s motivy dopravy zboží (povoz, nákladní vlak a námořní koráb). Souvislou plochu boční fasády vyděluje od reprezentativní nárožní partie vložený trojboký celokamenný arkýř prostupující oběma horními patry, v jehož meziokenních výplních s rozvilinovou ornamentikou je opět na plochách štítků zaznamenán dobový odkaz formou textového a symbolistně obrazového záznamu (hornické náradí a nápis „Glück auf“). Plastiky a reliéfní výzdoba jsou dílem vídeňských sochařů Franze Baumgartnera a Franze Pönningera, kterého Pavel Šopák zmiňuje jako „autora již v 60. letech 19. století se etablujícího na výzdobě vídeňského uměleckohistorického muzea, Arzenálu i volnými memoriálními díly, určenými nejen pro

---

²⁴ Schenková, Marie; Štěrbová, Jarmila: *Česká spořitelna v Opavě*. Vlastivědné listy, č. 2 1995, Roč. 21, s. 27-28.

Vídeň, ale i pro jiná města.²⁵ Budova je zastřešena částečně sedlovou a částečně valbovou střechou s velmi vysokým krovem, v nárožní partii vrcholí věžicí. Při poslední rekonstrukci v roce 2004 byl rovněž obnoven původní dekorativní vzor složený z jinobarevných glazovaných střešních tašek. Z popisu exteriéru je jasné, že celkové vzezření budovy mělo navodit svým tvaroslovím atmosféru rozmachu germánské civilizace raného novověku v severních oblastech Evropy – vysoké štít, vysoké krovy, režné cihlové zdivo, jako typické prvky pro renesanci severského pojetí. Použitý stavební materiál, tedy pálené cihly a pískovec jsou rovněž pro dané oblasti typické. Zde ovšem šlo také o navázání na místní stavební tradici. Nedaleký chrám Nanebevzetí Panny Marie, vystavěný ve čtrnáctém století ve stylu slezské cihlové gotiky, využívá stejného stavebního materiálu. Sochařská výzdoba budovy měla taktéž odkazovat ke slavné minulosti. Štítonoši na hlavním západním průčelí jsou jednak bájní gryfové, o úroveň výše jsou to slavní renesanční žoldáci, takzvaní lancknechti, kteří se rekrutovali převážně z oblasti Svaté říše římské a v období od konce patnáctého do konce šestnáctého století byli v Evropě takřka synonymem pro udatné bojovníky. Alegorické postavy kameníka, rolníka a kupce jsou rovněž vyobrazeny v dobových renesančních kusech oděvu. Na druhé straně boční průčelí, obracející se na jih, mělo svou kamenosochařskou výzdobou spíše odkazovat ke světlým zítřkům (motivy plachetnic, vlaku s lokomotivou) a zakládání nových tradic představovala „galerie zakladatelů“ s medailony „otců“ opavské spojitelný.

V interiéru dominuje mramor jak originální, tak napodobovaný technikou stucco lustro nebo malováním, doplňovaný štukaturou, dekorativní malbou a řemeslným detailem. Ústředním prvkem budovy je velkolepé tříramenné hlavní schodiště se žulovými stupni, vynášené sloupy z leštěného červeného mramoru, které předznamenává výpravný vestibul. V ploše šedavé teracové podlahy v zádveří je uprostřed dekorativního rámu z červeného teraca vylit černou mramorovou drtí letopočet postavení objektu „1902“. Za zádveřím je vpravo od vstupu osazena v zalamovaném rámu ze žíhaného světlého mramoru leštěná černá mramorová deska s atributem pilnosti – zlaceným úlem. Vlevo je stejně řešená deska s téměř nečitelnými konturami původního nápisového textu, vztahujícího se k založení a realizaci objektu. Stěny schodišťového prostoru jsou traktovány pilastry s červeně malovaným mramorováním, na podestách jsou pilastry z leštěného červeného mramoru se štukovou římsovou hlavicí zdobenou perlvcem a vejcovcem převedenou do shodně profilované a

---

²⁵ Šopák, Pavel: *Opava 1900. Architektura a společnost*. In: Opava. Sborník k dějinám města 2. Opava 2000, s. 69.

zdobené obvodové římsy, vynášející lunety s grisaillovou malbou s festonovými motivy. Plochy stěn zdobí po celém obvodu malované mramorování v základním béžovém tónu. Podlaha všech patrových a mezipatrových podest je teracová s kobercovým dekorem s bordurou po obvodu a centrálním motivem, tvořeným různými tvary rozety nebo hvězdic v kruhu, stylizovaným motivem lilí v kruhu a lilí v kosodélníku. Barevnost je postavena na kombinaci šedé, černé a červené teracové hmoty. Všechny nástupní prostory schodiště, podesty i ramena jsou mimo poslední patro zaklenuty křížovými klenbami na pasech, zdobených kazetami s dekorativní vegetabilní malbou a štukovými růžicemi. Poslední třetí nadzemní patro schodištního prostoru je zaklenuto neckovou klenbou se zrcadlem a koutovými výsečemi bohatě zdobenou členitou štukaturou se zlacením a malbou. Zábradlí tvoří kovářská mříž stáčená do spirál s roztepanými akantovými listy a rozetkami s finální úpravou pobronzováním.

Jedním z častých motivů štukové výzdoby schodiště, rovněž tepaného zábradlí a koneckonců i kovových hlavních vstupních dveří do objektu jsou mužské hlavy a obličejy, zobrazené ve výkřiku. Podle některých hlasů je možné je identifikovat jako mytické gnómy, duchy živlu země, o kterých se zmiňuje například kniha *Magia innaturalis*, která je tradičně připisována Dr. Johannesi Faustovi. Dle mého mínění jde ale až o druhotnou interpretaci, ovlivněnou nacistickým zájmem o okultní vědy.

Z našeho pohledu je ještě velmi zajímavá zasedací místnost ve třetím nadzemním podlaží. Původně měla místnost bohatou štukovou výzdobu stropu i stěn se zabudovanými portréty představitelů města a spořitelny v obvodovém táflování. Jak o této místnosti píše na základě dobové fotografie Pavel Šopák: „Ikonografický program spořitelny vrcholil v zasedacím sále, v němž vedle galerie opavských starostů (?), umístěné těsně pod stropem ve štukových rámcích, měl centrální roli velký reliéf věnovaný Františku Josefu I. s alegorickou plastikou a medailónem s portrétem císaře“.²⁶ Tento zasedací sál byl ale nejspíše v roce 1933²⁷ adaptován pro potřeby obřadní síně. Štukatura stropu do nového pojetí místnosti nezapadala a tak byla bez milosti osekána. Stěny byly obloženy kazetově překládaným táflováním a novou dominantou sálu se stal rozměrný obraz Paula Gebauera se symbolikou běhu manželského žití „Cesta života“. Paul Gebauer byl ve své době vysoce uznávaný slezský malíř, jehož tvorbu ve třicátých letech dvacátého století můžeme jasně přiřadit k proudu

---

²⁶ Šopák, Pavel: *Opava 1900. Architektura a společnost*. In: Opava. Sborník k dějinám města 2. Opava 2000, s. 62.

²⁷ Kouřilová, Dana: *Historické souvislosti novostavby Městské spořitelny v Opavě. Analýza stavby z pohledu geneze autorství*. In: Opava. Sborník k dějinám města 4. Opava 2004, s. 44.

takzvaného germánského umění, které souviselo s nástupem nacismu v Německu. Obraz sám působí zvláštním, až mystickým dojmem, ale samotné provedení jednotlivých postav postrádá jasné kvality. Postavy působí až křečovitě staticky. Rovněž celá obrazová kompozice není příliš komplikovaná a sdělení obrazu působí až naivně jednoduše. Zajímavým momentem je fakt, že všechny postavy na obraze jsou plavovlasé, jen jediná dívka, obsluhující prarodiče, je hnědovlasá. To by mělo údajně odkazovat k podřízenecké roli slovanského (hnědovlasého) obyvatelstva, vůči árijské (světlovlasé) rase.

Zbývá již jen dodat, že osud budovy byl nejasný ještě po skončení druhé světové války. Můžeme mluvit o štěstí, že nedošlo k realizaci radikální úpravy fasád spořitelny, jak ji viděl pod optikou silně ideologizované poválečné protigermánsky laděné nálady architekt Jaroslav Pelan, absolvent pražské Akademie výtvarných umění z roku 1938, uváděný mezi žáky jednoho z tvůrců české moderní architektury a urbanismu Josefa Gočára. V Opavě, kde po osvobození působil, za sebou zanechal nešťastnou, opět dobově poplatnou, úpravu divadla, která vznikla totální transformací historické budovy v duchu socialistického realismu. Budova spořitelny měla být další, navíc nevkusně ideologicky argumentovanou obětí: „...budova postavena r. 1902 v českém kraji, nevystihla svým výtvarným pojetím smysl a vnitřní závislost tvorby, tudíž svou dobu ani své prostředí: českou zemi, českou krajinu..., vzhled budovy vznikl jen z cizácké, světské moci, z cizího německého živilu a marnivé touhy po bombastu a dekoru, budova se tak ostře odlišuje od vši ostatní výstavby města, že pozornějšímu divákovi neujde její tvorba do krajiny násilím odjinud importovaná.... Vedení spořitelny se proto správně rozhodlo očistit a napravit starý hřích a zlikvidovat poslední zbytek germánského ducha, germánské zpupnosti a bezohlednosti...“²⁸

---

²⁸ Pelan, Jaroslav: *Nová úprava Opavské spořitelny*. Věstník zemského hlavního města Opavy 2/1947, s. 101-102. - Kouřilová, Dana: *Historické souvislosti novostavby Městské spořitelny v Opavě. Analýza stavby z pohledu geneze autorství*. In: Opava. Sborník k dějinám města 4. Opava 2004, s. 52. - Schenková, Marie; Štěrbová, Jarmila: *Česká spořitelna v Opavě*. Vlastivědné listy, 2/1995, s. 27-28.

Budova městské Hlásky (Schmetterhaus)

Budova městské Hlásky, jak dnes stavbě, v níž dnes sídlí opavský magistrát, Opavané říkají, má bohatou historii a její počátky lze hledat již ve 14. století. Z této fáze historie budovy se však do dnešních dnů nic nedochovalo. Záchytným bodem je pro nás letopočet 1618, kdy vznikla více než šedesát metrů vysoká městská věž. Tuto věž obklopoval komplex budov, známý pod názvem Schmetterhaus. Sloužil jako prodejní plocha a skladiště místních obchodníků, částečně jako prostor, v němž sídlily některé orgány města, od poloviny devatenáctého století sloužil jako strážnice. Sama radnice stála v jižní frontě (za druhé světové války zničené) Horního náměstí, budova Schmetterhausu však „plnila“ funkci radnice symbolicky²⁹ – svým centrálním umístěním na hlavním náměstí a od nepaměti přirozeným centrem setkávání obyvatel města.

Konec 19. století přinesl zcela zásadní proměnu chápání městské věže, která vévodila Hornímu náměstí jako cenná památka připomínající slávu města v minulých staletích a zůstávala ve své majestátnosti navzdory přibývajícím novým městským monumentálním architekturám, rozšiřujícím se předměstím i radikálním adaptacím domů ve vnitřním městě. Je přirozené, že pro Opavany konce devatenáctého století se starý Schmetterhaus jevil jako příliš fádni a jeho funkce provizoria pro umístění institucí či úřadů byla v takto exponované poloze neudržitelná. Bylo tedy nasnadě nahradit starý Schmetterhaus novým a to tak, aby nová stavba byla svými formami adekvátní věži a plnila funkci městské reprezentace.

Proměna původních obchodních domů, respektive radnic stojících od středověku uprostřed náměstí se stala módní záležitostí i součástí ideové strategie společensky a kulturně emancipovaného městského obyvatelstva, mocenské, podnikatelské a intelektuální elity moderních (středo)evropských měst na sklonku devatenáctého a počátku dvacátého století. Stylový příznak historizujícího tvarosloví, užitého na zevnějšku budov i jejich reprezentačních prostorách korespondoval se vzepjetím nacionálních idejí, a tak se v českých městech rodily variace na českou renesanci šestnáctého století (Kolín, Pardubice, Kladno, Náchod, Strakonice, Sedlčany), naopak v německých městech se pro přestavby či novostavby radních domů volily formy německé renesance (Liberec, Frýdlant).³⁰ S tímto trendem se pak

---

²⁹ Zatloukal, Pavel: Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750-1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc, Muzeum umění Olomouc 2003, s. 613.

³⁰ Kibic, Karel: Historické radnice. Praha 1988, s. 23-24.

setkáváme i na počátku dvacátého století v Olomouci (1901-1904) a ještě v letech před první světovou válkou v Šumperku (1910-1911).³¹

Vlna přestaveb radních domů přišla do českých zemí z Německa, kde zasáhla i periferní oblasti. V této souvislosti je dobré zmínit přestavbu radnice v dolnoslezském Javoře kompletující do jednoho stylově homogenního celku novostavbu a původní věž, což je situace analogická v Opavě. Soutěžní návrh na tuto přestavbu od architekta Franze Brantzkého z Kolína nad Rýnem doprovodil text Hanse Schliepmanna *Národní umění – umění potřebné*, jehož rezultáty můžeme vztáhnout i na opavskou situaci. Schliepmann psal o obrodě vztahu společnosti k umění, které je „nejpůvodnější potřebou lidstva“, a jeho oživení je „úkolem každé opravdové kultury“, která se staví proti pouhým civilizačním tlakům, ztělesněným národní ekonomii a poukazy, že umění je pouhý luxus. Úkolem je podle pisatele přece „uspokojení našich potřeb“, a to i potřeb kulturních, zvláště když je pojí s nacionálním přesvědčením, že „není nikde vyššího umění než umění germánského“.³²

Novou podobu Schmetterhausu měla rozhodnout soutěž omezená na německé, ba dokonce na přímo árijské architekty.³³ Podmínky pro vypsání soutěže a stavební program připravil Moritz Hartel a rada města jej schválila na zasedání 11. září 1901. Očekávání města a nároky na podobu novostavby jsou odvoditelné ze složení tříčlenné soutěžní komise: architekt Viktor Luntz (1840-1903) v komisi vyjadřoval osvědčenost pozdně historizující koncepce, důraz na výtvarný aspekt a znalost historických forem i reprezentaci (dobových) památkářských ohledů a představ, ostatně od roku 1901 působil jako konzervátor Centrální komise pro umělecké a historické památky ve Vídni. Opavskou situaci znal, v roce 1898 věnoval text soutěži na opavskou městskou spořitelnu.³⁴ S problematikou historických památek byl obeznámen i další člen komise, vídeňský architekt Julius Deininger (1852-1924), v Opavě dobře známý jako autor nového hlavního oltáře pro minoritský kostel svatého Ducha, pozorně sledujícího barokní charakter původního mobiliáře, jehož stylový projev se však na

---

³¹ Šopák, Pavel: *Smetterhaus / Hláska pohledem historie*. In: Paměť místa / Místo paměti. Almanach u příležitosti rekonstrukce opavské Hlásky v roce 2006. Opava 2006, s. 34.

³² Schliepmann, Hans: *Nationale kunst – notwendige Kunst*. *Deutsche Kunst und Dekoration* 1. 1897, s. 25-38; srov. Šopák, Pavel: *Smetterhaus / Hláska pohledem historie*. In: Paměť místa / Místo paměti. Almanach u příležitosti rekonstrukce opavské Hlásky v roce 2006. Opava 2006, s. 34-35, zde poznámka 73.

³³ Šopák, Pavel: *Smetterhaus / Hláska pohledem historie*. In: Paměť místa / Místo paměti. Almanach u příležitosti rekonstrukce opavské Hlásky v roce 2006. Opava 2006, s. 38.

³⁴ Luntz, Viktor: *Konkurrenz für das Sparkassengebäude in Troppau*. *Wiener Bauindustrie Zeitung* 16, 1898, s. 98n. srov. Šopák, Pavel: *Smetterhaus / Hláska pohledem historie*. In: Paměť místa / Místo paměti. Almanach u příležitosti rekonstrukce opavské Hlásky v roce 2006. Opava 2006, s. 40, zde poznámka 91.

začátku dvacátého století začal nápadně odchylovat od historismu k secesi a wagnerovské moderně. Zemi slezskou reprezentoval vrchní zemský stavební rada Adolf Müller, autor řady veřejných, velmi kultivovaných a výtvarně zajímavých projektů, ve své době oceňovaný především jako odborník na technické a ekonomické aspekty projekční přípravy veřejných staveb. Soutěže se zúčastnilo celkem 82 projektantů. Z účastníků známe pouze Rudolfa Srntze, Karla Badstiebers, Arthura Streita, Rudolfa Tropsche, Othmara Leixnera von Grünberg a Hanse Mayera z Vídně, Leopolda Theyera ze Štýrského Hradce a architektky Hegera a Waltera z Berlína-Charlottenburgu.³⁵ Z místních tvůrců se soutěže prokazatelně zúčastnil Moritz Hartel. První kolo vyhráli Srnetz, Badstieber a Streit, z druhého pak vyšel vítězně architekt Rudolf Srnetz, jehož návrh byl nakonec i realizován.

Hmota budovy Schmetterhausu vyrůstá z mírně kónické báze, která zabírá parter otevřený do všech stran velkými půlkruhově ukončenými okny a mezanin, pokračují další dvě patra budovy, jež v nároží zpevňují polygonální arkýřovité věžice, na bočních průčelích monumentalizují vysoké trojúhelníkové štíty a celek ukončuje symetrická skladba sedlových a valbových střech, odvíjejících se od hmoty věže. Horizontální rozvrh fasád, zejména pak na hlavním průčelí, podporuje vytažení parapetních říms, sdružení oken po dvou až po čtyřech a umístění balkonů na úrovni třetího nadzemního podlaží po stranách věže. Nápadné porušení principů tradičního tektonického řešení v kompozici fasády, celková úspornost v užití tektonických a dekorativních prostředků, průvodní tendence redukovat plasticitu a potlačit přirozené gradování kompozice směrem k věži, to vše dosvědčuje modernistické poučení architekta. Naopak detailizování ostění oken a okýnek, užití balustrády nebo konvenčních dekorativních prvků (vysoký stupňovaný štít s medailony s maskami a plastikami lvů, heraldické motivy) jej vrací zpět do historismu, konkrétně k severské renesanci. Kdyby ale Srnetz mobilizoval širší spektrum prvků historismu a užil je s větší razancí, asi by těžko obstálo ukončení věže způsobem, jenž se zachoval z rekonstrukce v šedesátých letech devatenáctého století, tedy s větracími otvory uzavřenými terakotovými mřížkami na úrovni podlaží pod ochozem a s okénky v partii ochozu, jejichž šambrány zůstaly stylizovány v duchu tehdejšího rundbogenstilu. Zbytek věže, kde byla úprava provedena, byl Srntzem pojat v diskrétních historizujících formách, architekt dokonce vynechal obligátní nárožní armování bosáží či rustikou.

---

³⁵ Šopák, Pavel: *Smetterhaus / Hláska pohledem historie*. In: *Paměť místa / Místo paměti*. Almanach u příležitosti rekonstrukce opavské Hlásky v roce 2006. Opava 2006, s. 40.

Novostavba sestávala ze tří kolmo k sobě postavených dvoutraktových křídel s vloženým půlválcovým schodišťovým rizalitem, v severní části byl samostatným širokým schodištěm propojen parter s kavárnou s mezaninem. Trakt obrácený do náměstí vyplňovaly světlé, prostorově dostatečně dimenzované prostory kavárny na severní straně a bankovního provozu na straně jižní. Vnitřní trakt obou křídel sloužil provoznímu zázemí, které se častěji měnilo. Druhé patro vyplňovaly dva soukromé byty a patro třetí muzeum, přičemž se počítalo s tím, že až muzeum bude potřebovat nové prostory, byty se zruší a muzeum zabere také druhé patro. Pozdější adaptace nám bohužel neumožňují učinit si představu o původní podobě reprezentačních prostor. Víme jen, že prostory Niedermeyerovy kavárny zdobily nástropní figurální výjevy Rudolfa Templera (1837-1905) a na stěnách krajiny od Adolfa Zdrzily (1868-1942).³⁶

Budova měla plnit dvě funkce: měla zapadnout do městského provozu a zároveň měla posilovat vědomí hodnot kultury a historické tradice, jakož i výmluvně tlumočit zájem městské reprezentace na uchování těchto hodnot pro budoucnost. Odtud symbolická funkce fasády sestávající ze dvou nápadně odlišných zón – parter s mezaninem jsou stylizovány jako hradba, opevnění, symbolická hráz bránící kulturní hodnoty a tradici proti civilizačnímu ataku, zároveň motiv mezaninu a parteru bohatě prosvětlenému velkými okny vyjadřoval snahu splynout s ruchem ulice. Na průčelí nad obloukem hlavního vchodu visel až do konce druhé světové války štukový vavřínový věnec jako symbol slávy a paměti. Po stranách hlavního vchodu stále ještě roztahují svá křídla dvě orlice sedící na hranách věže, orlice jakožto symbol rakouského soustátí zde reprezentovaly orlici slezskou a opavskou. Nad oknem prvního patra věže je mohutný trojúhelníkový fronton se třemi čučky nad vrcholy. Po stranách frontonu podpírají trojice volutových konzol dva mohutné balkony. Konzoly zakončují pitvořící se lidské obličejce, jako pozůstatek tradice již od dob gotiky, kdy byl zlým bytostem i myšlenkám vstup do budovy zapovězen. Pod nárožními arkýři v úrovni prvního patra drží jemně reliéfně provedené dvojice gryfů a lvů štíty se svinutými cípy. Gryfové jsou odedávna symbolem dobré vlády a lvi jsou známým symbolem síly a bdělosti. V úrovni začínajících střech je na věži umístěn reliéfní městský znak s germánskými dubovými ratolestmi držžený dvojicí plně plastických lvů coby ochránců města.

Stejně jako budova opavské spořitelny, měla i budova nového Schmetterhausu (po válce již jen česky Hláska) na mále. Ač poškozená, přečkala budova válečné běsnění, které

---

³⁶ Šopák, Pavel: *Smetterhaus / Hláska pohledem historie*. In: *Paměť místa / Místo paměti*. Almanach u příležitosti rekonstrukce opavské Hlásky v roce 2006. Opava 2006, s. 46.

však mělo vystřídat běsnění nové, v podobě nového regulačního plánu města. V něm Opava, ve které bylo během závěrečných bojů Ostravsko-opavské operace zničeno nebo těžce poškozeno téměř 70% domů, čelila po válce tlakům na totální asanaci zbývajícího historického jádra, motivovanou krom jiného i snahou potlačit německý ráz města. Sám autor nového regulačního plánu Adolf Liebscher celou věc komentuje takto: „Projektant se nebude vázati teoriemi udržování starého jádra městského, neboť je zachovati nechceme, naopak usilujeme nahradit je volným zdravým systémem zastavování, který promění bývalou německou Opavu s její germánskou kulturou v Opavu moderní, naši, českou“.³⁷ Konkrétně se Adolf Liebscher o budově Hlázky vyjadřuje takto: „Zevní architektonická výprava domu s hláskou musí být rekonstruována a zbavena všech architektonických přívěsků německého charakteru a ducha, které byly na této stavbě provedeny začátkem tohoto století. Takto se vyslovili již zástupci Státního památkového úřadu v Brně, pánové ředitel architekt Sochor a jeho zástupce ing. arch. Dufka. Podle těchto pokynů byla by stavba zbavena rohových arkýřů s věžičkami, dále balkónů v předním průčelí, jakož i různých znaků, nápisů atd., takže by fasáda byla zcela jednoduchá, hladká, pouze s ostěními oken; z toho by vyrůstala stará renesanční hláska, která je architektonicky velmi cenná a tudíž jest ji nutno zachovat očištěnou v původní její formě. Poněvadž Opava byla svojí výstavbou typické německé město, jest nutno novou výstavbou ji postupně tohoto germánského charakteru zbavit a vytvořit z ní moderní město s charakterem českým.“³⁸

Budova opavské Hlázky je od roku 1958 kulturní památkou a v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky jí patří rejstříkové číslo 25632/8-1326. V roce 2006 prošla budova náročnou rekonstrukcí, která do maximální možné míry rehabilitovala její původní vzhled z počátku dvacátého století.

---

³⁷ Liebscher, Adolf: *Opava – město budoucnosti*. In: Bílé město Bezručovo – zemské hlavní město Opava. Brno 1946, s. 42.

³⁸ Magistrát města Opavy, archiv odboru výstavby a dopravy, spisy čp. 382město, projekt O. Slováčka z roku 1945; Adolf Liebscher, Posudek o použití domu s hláskou, Brno, 29. července 1946, strojopis, 3 strany.

Česká neorenesance a budova české měšťanské školy v Opavě-Jaktaři

Jak se v průběhu devatenáctého století emancipoval český národ a česká kultura vůbec, na pořad dne se samozřejmě dostala i otázka emancipace „nové“ české architektury a její prezentace. Projevy vlasteneckého cítění se však do samotných staveb dostávaly pozvolna a například ještě při budování Národního divadla v Praze (1868-1883), jež bylo zamýšleno jako „pevná tvrz českého jazyka a národní kultury“,³⁹ pronikly vlastenecké ideje jen do sochařské a malířské výzdoby, zatímco architektonické řešení Josefa Zítka navazovalo na předlohy severoitalského a římského cinquecenta. Po zkušenostech se stavbou Národního divadla začalo krystalizovat, že největší šance stát se vlasteneckým stylem měla neorenesance, která se postupně ve „válce stylů“ prosadila jako nejuniverzálnější a nejflexibilnější architektonická mluva druhé poloviny 19. století.

Prvním významným pokusem o specificky českou verzi neorenesančního stylu byla Vyšší dívčí škola v Praze ve Vodičkově ulici, dílo Ignáce Ullmana z let 1866-1867. Průčelí, jehož kompozice vychází ještě z principů pozdního klasicismu, pokrývá ornamentální a figurová sgrafitová výzdoba. V době vzniku této stavby ale nebyla tato technika chápána jako nositel nacionální symboliky.

Skutečným původcem „české neorenesance“ se stal Antonín Wiehl. Tento žák Josefa Zítka z pražské techniky se představil již na počátku sedmdesátých let devatenáctého století několika projekty i realizacemi, jež oděhl do tehdy běžných palladiánských forem. Pro činžovní dům v tehdejší Poštovní ulici v Praze v roce 1876 však nejenže ve spolupráci s malířem Františkem Ženíškem navrhl elegantní sgrafitovou fasádu, ale během stavby změnil původní představu a průčelí završil domácím motivem lunetové římsy. Koncept „české renesance“, jež Wiehl rozvíjí zejména v letech 1882-1895, představují plochá, neklasická, sgrafitem pokrytá průčelí, vysoký stupňovitý štít a lunetová římsa. Celý jeho rejstřík „českých“ motivů je převzat ze čtyř staveb – královského letohrádku a Schwarzenberského paláce v Praze, radnice v Plzni a zámku v Kaceřově.⁴⁰ Česká renesance se záhy setkala s velmi příznivým ohlasem a Antonín Wiehl získal mezi architekty řadu spolupracovníků i

---

³⁹ Žákavec, František: Chrám znovuzrození. O budovatelích a budově Národního divadla v Praze. Praha, Jan Štenc 1918.; Srov. Vybíral, Jindřich: *Počátky české národní architektury*. Ars, 1997, č. 1-3, s. 167.

⁴⁰ Vybíral, Jindřich: *Počátky české národní architektury*. Ars, 1997, č. 1-3, s. 168.

napodobitelů, jako byli Jan Zeyer, Jan Vejrych, Rudolf Štech a další. Jejich tvorbu podpořil teoretickou reflexí také přední český historik umění té doby Miroslav Tyrš: „Pěstují-li Francouzové a rovněž Němci renaissanci svou, nezapomínejme my na renaissanci českou“.⁴¹ Avšak nositelem politického poselství tato architektura nebyla. Historismus, v jehož prospěch se Tyrš zasazoval, měl téměř výlučně estetickou motivaci. Nástrojem nacionálního konservatismu se česká neorenesance stala teprve v závěru devatenáctého století a díky tomuto spojení si udržela silné pozice v české architektuře ještě po roce 1900.

To je i případ stavby české měšťanské školy v Opavě-Jaktaři z let 1909-1911. Samotný vznik české měšťanské školy jako instituce v německé Opavě byl takřka nemyslitelný, proto se hledala Opavě blízká lokalita mezi moravskými enklávami ve Slezku, která, pokud jde o školství, podléhala Brnu. Ta byla nalezena v tehdy ještě samostatné obci Jaktař, která je však od centra Opavy vzdálená jen asi jeden a půl kilometru. 21. října 1909 byly tedy v Jaktaři slavnostně otevřeny trojtřídní české měšťanské školy - chlapecká a dívčí. Do prvního ročníku se zapsalo 110 dětí z devíti obcí z takzvaných moravských enkláv a patnácti slezských obcí.⁴² Proti otevření české školy se vzedmula vlna protestů ze strany opavských Němců – polemizovalo se v parlamentu, na ministerstvu, záležitost se stala předmětem jednání správního soudu. Školy byly nakonec založeny jako soukromé na náklad Ústřední matice školské.

Projekty na výstavbu české školy v Jaktaři byly vypracovány dva. Jednak stavitele N. Tichého z Moravské Ostravy a dále J. Dvořáka z Polské Ostravy. Pro obtíže s jejich schvalováním byly na základě rozhodnutí školské obce z června 1909 realizovány plány vypracované Bedřichem Karlsederem (1856-1913) z moravského Příbora pro stavbu měšťanských škol v Kopřivnici. Stavby se ujal Josef Navrátil ze Zábřeha nad Odrou, první etapa proběhla od července do konce září, k otevření došlo již 21. října 1909. Druhá etapa skončila v létě 1911, takže 5. července na svátek svatých Cyrila a Metoděje mohla být hotová budova vysvěcena.⁴³

Situování školy až na samý okraj Jaktaře, co nejbližší centru Opavy, jí do budoucna vytklo významnou roli dovršení urbanizace Krnovské ulice. Budova byla odsazena od uliční čáry, podobně, jako tomu bylo v Kopřivnici, čímž vznikl prostor pro školní zahradu.

---

⁴¹ Tyrš, Miroslav: O umění, sv. 1. Praha 1932, s. 77-89. Srov. Vybíral, Jindřich: *Počátky české národní architektury*. Ars, 1997, č. 1-3, s. 169.

⁴² Gawrecki, Dan: Opava znovu v čele Rakouského Slezska. In: Müller, Karel; Žáček, Rudolf (ved. aut. kol.): *Opava*. Praha, Lidové noviny 2006, s. 260.

⁴³ Šopák, Pavel: Školní budovy a urbanistický vývoj Opavy v období historismu. In: *Opava. Sborník k dějinám města 1. Opava 1998*, s. 100.

Významu budovy pro české národní hnutí ve Slezsku odpovídalo i uplatněné tvaroslovní české neorenesance na průčelní fasádě, vzhledem k ostatním českým zemím velmi opožděné a kombinované se secesními prvky. Vedle radnice ve Slezské Ostravě, symbolu politických úspěchů české menšiny, se stala škola v Jaktarži jedinou budovou stavěnou v této osobité české stylové redakci neorenesance na území Rakouského Slezska.⁴⁴ Trojkřídlá budova je do Krnovské ulice obrácena širokým patnáctiokým průčelím se středovým rizalitem, které vedle vysokých volutových štítů dekorují kamenné reliéfy v segmentových nikách. Představují Františka Palackého a Jana Amose Komenského. Oba jsou zobrazeni jako sedící z profilu, obklopeni dětmi a knihami. Palacký jako bezvousý muž s typickými kotletami a Komenský s plnovousem jako moudrý stařec ve splývavém plášti. Vlastenecký nádech dodává oběma reliéfům motiv mladých lipových stromků, jako alegorie mladých lidí, kteří se mají nabytým vzděláním zušlechťovat. Pro kopřivnickou školu a snad i pro Opavu oba reliéfy vytvořil pražský sochař a Myslbekův žák Václav Novák.⁴⁵

---

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

Prvorepublikový „národní styl“ a budova Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě

Budova Masarykovy státní vyšší hospodářské školy se svým architektonickým výrazem a rovněž moderním pojetím přiřadila po bok dalších novostaveb školních budov vystavěných po vzniku samostatného Československa v Opavě. Konkrétně šlo o realizaci zemské rodinné školy na Rooseveltově ulici od architekta Čenka Brady z Moravské Ostravy, státní školu obecnou na Mařádkově ulici z roku 1925 a o státní školu měšťanskou od opavského architekta Karla Gottwalda.⁴⁶ V atmosféře euforie ze zbavení se jha občanů druhé kategorie se česká menšina v Opavě, posílená o stále hojněji přicházející Čechy z vnitrozemí, jala konečně svobodně budovat české školy, které svým architektonickým pojetím měly okázale demonstrovat dynamiku rozvíjejícího se mladého československého státu.

Při neskrývané akcentaci českého národního hlediska byla celkem nasnadě negativní reakce lokálních německy píšících periodik, která napadala především objem finančních investic na stavbu školy, jako se to stalo již při otevření Zemské dívčí odborné školy rodinné v roce 1923.⁴⁷ Jeden příklad za všechny: místní *Deutsche Post* označil novostavbu Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v březnu 1927 za „milionovou českou truc školu“.⁴⁸ Oproti tomu přední československé noviny o otevření nové školní budovy informovaly s nadšením. Především agrárnícký list *Svobodná republika* nešetřil na adresu školy chválou, zároveň i ostře reagoval na německé negativní výpady.

Punc nacionální manifestace mělo i zvolení data slavnostního otevření školy. To bylo stanoveno s obdobnou symbolikou jako při otevření měšťanské školy na Riegerově ulici, jež se konalo 28. října 1926, a to na den 6. března 1927, tedy den před sedmdesátými sedmými narozeninami T. G. Masaryka. Samotný akt slavnostního otevření nabídl řadu proslovů, vyzdvihujících význam tohoto okamžiku, jednak pro samotné české zemědělství, ale i pro úroveň vzdělání obecně. Mezi slavnostními hosty byli zástupci jak zemské správy, tak i ministerští úředníci, vojáci, hodnostáři hospodářských a vzdělávacích spolků, zástupci školství, kultury a celá řada dalších. Mezi pozvanými osobnostmi nalezneme například jména

---

⁴⁶ Vybíral, Jindřich: Opavská architektura v letech 1918-1929. Časopis Slezského muzea B-35, 1986, s. 168.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ *Deutsche Post*, 8. 3. 1927, s. 5.

literátů Aloise Jiráska a Petra Bezruče, kteří se ovšem nemohli kvůli špatnému zdravotnímu stavu zúčastnit, a alespoň poslali své blahopřejné dopisy.⁴⁹

Sama instituce byla založena již roku 1920, završením snah o vytvoření první samostatné české vyšší hospodářské školy ve Slezsku měla být výstavba nové školní budovy. Na základě stavebního programu, na němž se kromě ředitele školy Františka Drahného podílel i profesorský sbor, byli po schválení ministerstvem zemědělství a ministerstvem stavebních prací osloveni architekti Jaroslav Stockar-Bernkopf a Hanuš Zápal, aby oba vypracovali ideový návrh architektonického řešení nové školní budovy.

Jaroslav Stockar-Bernkopf (1890-1977) studoval v letech 1908-1913 architekturu a stavitelství na pražské technice. Mezi jeho realizacemi nalezneme sociální dům v Ostravě, lázně Rajecké Teplice na Slovensku, okresní úřady v Přerově a Uherském Hradišti, veřejnou nemocnici v Hranicích na Moravě, v Opavě byla podle jeho návrhu v roce 1927 postavena budova nemocenské pojišťovny (dnes poliklinika) na náměstí Slezského odboje.⁵⁰

Druhým osloveným architektem byl Hanuš Zápal (1885-1964), jehož život a dílo bylo pevně svázáno s regionem západních Čech. Stejně jako Stockar-Bernkopf patřil mezi absolventy architektury na pražské technice. Studoval u profesora Josefa Schulze a absolvoval v roce 1909. Po studiích pracoval mimo jiné v kanceláři architekta Antonína Balšánka a podílel se na výstavbě reprezentačního Obecního domu hlavního města Prahy. V roce 1910 Hanuš Zápal vstoupil do služeb města Plzně, kde zastával nejprve funkci vrchního stavebního komisaře a poté technického rady. Velmi významné byly i jeho počiny v oblasti památkové péče, kde se mimo jiné podílel na záchraně pustnouceho poutního kostela od Jana Blažeje Santiniho v Mariánské Týnici u Kralovic.⁵¹ Drtivou většinu Zápalových realizací najdeme v západních Čechách, především v Plzeňském kraji, proto lze jeho angažmá v přípravě ideového návrhu na školní budovu v daleké slezské metropoli označit za poměrně raritní záležitost. Zásadním argumentem, který mluvil pro výběr Zápalova projektu, byla významná skutečnost, která bezpochyby stála i za jeho oslovením v této záležitosti, a to sice, že v témže roce, tedy 1924, byla podle jeho projektu v Plzni dokončena stavba budovy Vyšší hospodářské školy.⁵² Architektovy zkušenosti s projektováním obdobného školského zařízení tedy nemohly být demonstrovány lépe. Toto a fakt, že se v rozvržení interiérů s centrálními halami nechal inspirovat moderními trendy převzatými z kompozic školských budov ve

---

⁴⁹ Druhá výroční zpráva Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě. Opava 1928, s. 5-10.

⁵⁰ Toman, Prokop: *Nový slovník československých výtvarných umělců I.* Praha 1947.

⁵¹ Domanický, Petr: *Hanuš Zápal. Architekt Plzně a Plzeňska.* Architekt 4, 2005, s. 68-70.

⁵² *Ibidem*, s. 70.

Švýcarsku a Spojených státech, nakonec nejspíše rozhodlo o tom, že byl pověřen vypracováním definitivního projektu právě on.

Přibližme si, jak vypadaly dobové požadavky na stavbu školních budov, tak jak je v roce 1924 za ministerstvo veřejných prací shrnul v článku „*O stavbách školních budov*“ v časopise Styl, Ferdinand Havlíček. Požadováno bylo, aby staveniště mělo: „polohu úplně volnou, aby budova školní nemusela přiléhati k budovám sousedním, aby obklopeno bylo zelení a aby vydáno bylo přístupu vzduchu a světla ze všech stran“. Dále je v tomto souhrnu například požadováno, aby byty školníků, učitelů a případně ředitelské byty byly odděleny od školní budovy ve formě hmotově odlišných přístavek a aby přízemí školy bylo zvýšeno minimálně 63 cm nad okolní terén.⁵³ K architektonickému výrazu školních budov dále uvádí: „Budova školní má nejen stavěna býti technicky správně, jak v nařízení je uvedeno, ale má býti i vzorem co do účelnosti, architektonické výpravy a čistoty a sloužit obci k ozdobě. Tím není řečeno, že by měla býti nádherná, právě naopak má býti co nejjednodušší, má se přimykati rázu budov v obci a má zevnějškem svým hlásati své učení. Nikoliv hromaděním architektonických ozdob, ale umělecky vyváženými poměry, harmonickými barvami a pravými látkami stavebními budiž hledán dobrý účinek školních budov.“ Dále následovaly požadavky na interiéry školních budov, soustřeďující se především na jejich adekvátní prostornost, světelnost a hygienické vybavení.⁵⁴ Je až s podivem, jak doslovnému naplnění těchto ministerských představ se dostalo při stavbě budovy Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě.

Hanuš Zápál svou školní budovu založil na asymetrickém půdoryse ve tvaru písmene „T“ s hlavní osou ve hmotě centrální dvoupatrové části s navazujícím dvoupatrovým severozápadním traktem a z jihozápadní a severovýchodní strany přiléhajícími rozdílně hmotově dimenzovanými jednopatrovými křídly. Traditionalisticky pojednaná fasáda budovy, vycházející z dobového pojetí oficiálního stavitelského stylu s prvky neoklasicismu, je v monumentálním hlavním jihovýchodním průčelí, obracejícím se ke komplexu budov školního statku, rytmizována řadou devíti okenních os, proložených pilastry. Hmotnou pompéznost hlavního průčelí umocňují mohutné římsy a ve výšce zvýšeného přízemí výrazně akcentovaný obdélný, puristický hlavní vstup s nástupním schodištěm. Obklad portálu hlavního vstupu, původně provedený v umělém kameni, je dnes nahrazen obkladem

---

⁵³ Havlíček, Ferdinand: *O stavbách školních budov*. Styl 4, 1923-1924, s. 117.

⁵⁴ *Ibidem*. s. 117-137.

žulovým.⁵⁵ Fasádu severovýchodního přiléhajícího traktu rozčleňuje v hlavním průčelí rizalit, prolomený v přízemí okenními otvory, prosvětlujícími tělocvičnu a v patře školní aulu, který se v širším provedení opakuje i ze severovýchodní boční strany fasády. Střecha hlavní budovy je provedena jako vysoká valba, čestný prostor nad hlavním vchodem pak rozvíjí pásový vikýř s postranním florálním dekorem.

Jihozápadní trakt je oproti zbytku komplexu proveden v poněkud odlišném stylu, především co se týče celkového výrazu fasády a okenních otvorů. Pojetí jeho fasády v kontextu s hlavním průčelím a severovýchodním traktem, deklarujícím se jasně svými velkoryse pojatými okenními otvory jako veřejná budova, představuje v souladu s výše zmíněnými ministerskými směrnicemi spíše inklinaci k objektu residenčního charakteru, jakési přidružené vile určené bytu ředitele v prvním patře, zemědělskému muzeu a bytu školníka v přízemí. Okna v přízemí jsou opatřena dřevěnými okenicemi, před hmotou fasády prvního patra předstupuje odlehčeně pojatý dřevěný arkýř na kamenných konzolách. Z původních plánů vyplývá, že ke hmotě tohoto křídla se z dvorní strany nad zadním vstupním schodištěm původně přimykala terasa, podepřená trojicí oválných sloupů s jednoduchou hlavicí, opakujících se i v interiérech centrálních hal.⁵⁶ Bohužel, nešťastně provedené dodatečné zasklení terasy i vstupního přístřešku, vyznění tohoto výrazného architektonického prvku zcela potlačilo. Při srovnání s fasádou Zápalovy plzeňské vyšší hospodářské školy dochází u jeho opavské realizace k výrazné rezignaci na plasticitu dekorativních prvků fasády, odpovídající opět duchu ministerských požadavků na jednoduchost a uměřenost architektonického výrazu školních budov.

Centrální část interiéru představuje v rámci jeho racionalistického rozvržení ve všech třech patrech symetricky členěná hala, která tvoří středobod všech komunikačních os v jednotlivých podlažích. Strop haly vyneseny čtyřicí sloupů je členěn do vpadlých obdélných kazet. Geometrický dekorativismus se projevuje i ve skladbě dlažeb. Po levé straně ústřední haly prosvětluje prostor prosklená stěna, za níž se původně nalézaly ve všech patrech kabinety s učebními pomůckami a sbírkami, které byly o přestávkách studentům stále na očích. Naproti hlavnímu vchodu se otevírá dvouramenné schodiště do prvního patra a vstup do sklepních prostor, kde se nacházely šatny, dílny, laboratoře, jídelna, vstup do tělocvičny a další zázemí školy. Hned vedle schodiště ústí obdobně jako ve vyšších patrech chodba do

---

⁵⁵ Hájek, Václav: *Budova Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě. 80. výročí jejího otevření*. Opava. Sborník k dějinám města 6. Opava 2008, s. 42.

⁵⁶ Spisovna Masarykovy střední školy zemědělské a Vyšší odborné školy Opava. *Stavební plány*.

severozápadního traktu budovy, v němž se v přízemí nacházely učebny chemie, sbírky, žákovská a profesorská laboratoř. Dodnes dochované zábradlí ústředního schodiště je provedeno z ocelových pásů, dekorovaných agrárními motivy klasu a srpu.

Nejvýznamnějšími místnostmi prvního patra byla přednášková síň pro 180 lidí a pochopitelně ředitelna se sborovnou. V přednáškové síni s pódiem bylo vzhledem k zatemnitelným oknům možno promítat i filmy. Strop sálu je v duchu geometrického dekorativismu opět členěn čtvercovým rastrem do menších vpadlých kazet, dodnes se dochovala čtveřice původních svítidel. Z ústřední haly prvního patra se dostáváme do sborovny, z jejíhož původního vybavení se do dnešních dnů nedochovalo téměř nic. Odtud se jakousi enfiládou dveřních otvorů dostaneme přes někdejší hovornu a kancelář až do ředitelny. Místnost ředitelny, jejíž zařízení navrhl společně se sborovnou samotný Hanuš Zápál,⁵⁷ je dnes poměrně zdařile obnovena do přibližné původní předválečné podoby. I v prvním patře opakující se chodba do severozápadního traktu ústí na konci do prostorné posluchárny. Ve druhém patře se nacházely učebny, sbírky z anatomie a chovu, kreslárna a laboratoř s mikroskopy a fotografické pracoviště. Pozoruhodným prvkem byla pracovna pro fyziologie rostlin, spojená s balkonem pro pokusy se živými rostlinami.

Stěny a stropy interiérů byly původně dekorovány pásovou ornamentální šablonou, která je dnes obnovena pouze v prostorách ředitelny. Původně temně tónované dveřní výplně jsou dnes natřeny na bílo, obdobně jako stěny jednotlivých místností a chodeb, což přidává interiéru na světlosti, na druhé straně však zplošťuje detailnost původního řešení a reprezentativnost otevřených komunikačních prostor školy.

Neopomenutelnou, i když v konečném důsledku epizodickou záležitostí, byla v rámci nové školní budovy existence zemědělského muzea, umístěného ve dvou místnostech jihozápadního traktu budovy. To vzniklo v roce 1925 jako pobočka centrálního pražského Zemědělského muzea. V propůjčených místnostech hospodářské školy fungovalo muzeum od svého otevření v květnu 1927 pouze do roku 1930, kdy bylo s ohledem na nedostatečné prostorové kapacity přemístěno.⁵⁸

Významnou součástí areálu školy byl od počátku ozdobný okolní park a sad, v němž jsou zastoupeny nejdůležitější dřeviny českých lesů a sadů. Tento park byl od samého začátku

---

⁵⁷ Třetí jubilejní výroční zpráva Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě. Opava 1930, s. 48.

⁵⁸ Hájek, Václav: *Budova Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě. 80. výročí jejího otevření*. Opava. Sborník k dějinám města 6. Opava 2008, s. 43.

prezentován jako „Sad svobody“⁵⁹, jenž měl být důstojným předpolím pro plynule vyrůstající monumentální schodiště, vedoucí k hlavnímu vstupu. Celý koncept pak gradoval samotnou budovou školy. Výstavba budovy zemědělské školy se v meziválečném období řadila k nejvýznamnějším stavebním počínům v Opavě a svým technickým vybavením patřila dlouhou dobu k nejmodernějším zařízením tohoto druhu v celé republice. Jak píše Pavel Šopák: „Má-li která opavská stavba vyjádřit neochvějné přesvědčení o stálosti republikánských hodnot a demokratických idejí první Československé republiky, pak je to právě tato škola.“⁶⁰

---

⁵⁹ Šopák, Pavel: *Sestup z výsluní: meziválečná éra*. In: Müller, Karel; Žáček, Rudolf (ved. aut. kol.): Opava. Praha 2006, s. 463.

⁶⁰ Ibidem.

Regionalismus a kostel sv. Hedviky v Opavě

Meziválečnou uměleckou kulturu poznamenala ambivalence tematizace, až mytizace nebo sakralizace rurální idyly Sudet, patriarchálních vazeb přežívajících ve venkovském prostředí a tradovaných v solidních měšťanských rodinách a místní pauperizovanou aristokracií, politickými událostmi odstavenou na vedlejší kolej, a reakcí na rušnou velkoměstskou atmosféru, jejíž evokací se Opava (podobně jako Ostrava) snažila nalézt paralely se středoevropskými centry. Tyto dvě protikladné obsahové strategie nalezneme jak v německé, tak v české umělecké kultuře a v obou národnostních prostředích se do značné míry promítly do sféry politiky. Například u Němců podněcoval rurální mýtus odkaz politika a iniciátora zrušení poddanství Hanse Kudliča.⁶¹ Z české strany byl přirozeně vysoce hodnocen český přínos, dokonce nekriticky absolutizován na jediný kulturní model rozvíjející se v českém prostředí, přičemž se jedním dechem tvrdilo, že Němci jsou ti špatní, ti nacionalisté a separatisté, ovšem z německé strany se postupovalo identicky. Málo se připouštělo to nejpodstatnější, že rurální koncept v sobě obsahuje a zřetelně navenek vyjadřuje silnou obrannou pozici. Proto je signifikantní, že jeho podíl na motivaci kulturních výkonů zesílil zejména po roce 1928, kdy Opava ztratila statut zemského hlavního města, a že se stal společný Čechům i Němcům, oněm českým a německým Slezanům. Vrcholným podnikem spojujícím české i německé Slezany se posléze stala stavba kostela sv. Hedviky, patronky Slezska, pro Opavany třicátých let jasně čitelný politický, sociální, národní symbol, vizualizace slezské ideje.⁶²

S myšlenkou stavby kostela, zasvěceného slezské patronce sv. Hedvice, přišel již na sklonku devatenáctého století konzistorní rada Johann Eichler. „Eichler patřil k uvědomělému kléru spojujícímu vroucí zbožnost se smyslem pro aktuální trendy, pěstování věd a zdůrazňování úlohy charitativní práce v moderní společnosti.“⁶³ Zřízení sbírky, založené roku 1894, k postavení kostela zasvěceného sv. Hedvice bylo v určitém smyslu završením Eichlerovy práce a jasně korespondovalo s jeho vlastenectvím a patriotismem.

Úvahy o stavbě chrámu jsou doloženy již pro rok 1906, ale pro problémy se získáním vhodné parcely a následné hrůzy první světové války v letech 1914-1918 odsunuly stavbu

---

⁶¹ Ibidem. S. 468.

⁶² Ibidem. S. 470.

⁶³ Šopák, Pavel: *Kostel sv. Hedviky v Opavě I*. Časopis Slezského muzea, série B, XLVIII, 1999, s. 224.

kostela na několik let. V souvislosti s koncem války však nabývala novostavba chrámu nových významů. Především přibyla memoriální funkce, připomínající oběti vojáků padlých v první světové válce. Kuratorium Eichlerovy nadace rozhodlo již 9. února 1916, že kostel sv. Hedviky se stane památkou padlých vojáků z celé oblasti západního Slezska. Memoriální funkci kostela pak měl ještě zdůrazňovat památník, stojící odděleně v přilehlém parku. Po skončení první světové války probíhali sbírky na získání dostatečného finančního obnosu, peněz však bylo stále málo a tak se první reálné plány objevují až na sklonku roku 1927.⁶⁴

Na pokyn opavského purkmistra Ernsta Franze vypracovali v roce 1928 dva předběžné návrhy kostela tehdy již penzionovaný přednosta zemského stavebního úřadu Adolf Müller a jeho funkční nástupce Karl Gottwald.⁶⁵ Ani Müllerův, ani Gottwaldův návrh však neuspokojily představy Eichlerovy nadace, a proto se 3. prosince 1931 přistoupilo k vyhlášení soutěže. V porotě zasedli sochař Josef Obeth, malíř Adolf Zdravil, stavitel Erich Geldner, jako významní představitelé soudobého slezského umění, ale také architekt Heinrich Fanta z Brna či architekt Jan Rubý z Moravské Ostravy, což bylo patrně motivováno snahou neopomenout v zástupci Ostravy faktické centrum regionu. Oficiální část poroty představovali purkmistr Opavy Ernst Franz, velmistr řádu německých rytířů Paul Heider a ředitel Slezského zemského muzea Edmund Wilhelm Braun.⁶⁶ Porota v tomto složení rozhodla o vítězství projektu Leopolda Bauera (1872-1938), který jako své působiště důsledně uváděl města Vídeň i Krnov, snad aby splnil podmínku pro účastníky soutěže, které se mohli zúčastnit jen architekti narození či usazení v československém Slezsku.

V Opavě rozhodně nebyl neznámým autorem. Tento krnovský rodák, pozdější žák Otto Wagnera, patřil k tehdejší evropské špičce na poli architektury – stál u zrodu vídeňské secese jako stavebního slohu a byl profesorem na Akademii výtvarných umění ve Vídni. K Opavě jej pojil vztah osobní i profesní. Projektoval zde budovu Obchodní a živnostenské komory a sám se zúčastnil její realizace, v době soutěže na kostel sv. Hedviky se podle jeho plánu v Opavě rovněž dokončovala pompézní stavba obchodního domu Breda & Weinstein, jež ve své době představovala největší budovu tohoto typu v tehdejším Československu, a posléze ještě pro opavského továrníka Josefa Hatschka navrhl přestavbu jeho rodinné vily. Bauer v Opavě rovněž navázal celoživotní přátelství s uznávaným historikem umění a

---

⁶⁴ Ibidem. S. 226.

⁶⁵ Gebauer, Josef: *Chrám sv. Hedviky v Opavě*. Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy, 1994, roč. 20, čís. 1, s. 21-23.

⁶⁶ Šopák, Pavel: *Kostel sv. Hedviky v Opavě I*. Časopis Slezského muzea, série B, XLVIII, 1999, s. 227.

ředitelem Slezského zemského muzea Edmundem Wilhelmem Braunem, který tehdy zasedal snad ve všech opavských stavebních soutěžních komisích. Nejen díky tomuto přátelství právě Bauerova architektura patří k nejdůležitějším stavebním realizacím první poloviny dvacátého století v Opavě. Sám Bauer o svých stavbách píše: „Cítil jsem se vždy jako Slezan, jako umělec, který vyrostl z tvrdé hroudě této země. Proto se moje stavby hodí lépe do obrazu slezských měst, do slezské krajiny, než kamkoli jinam.“⁶⁷

A právě na Slezany a slezskost apelovala řada dalších sbírek na stavbu nového kostela zahájených na sklonku roku 1931 a publikovaných v novinách. Jak se rozšiřoval okruh oslovených, měnila se i strategie sbírek. Začal se zdůrazňovat celoslezský význam stavby, když se říkalo, že: „kostel má být skvělým příkladem a trvalým pomníkem obětavosti a zbožného smýšlení všech Slezanů“.⁶⁸ V době finanční krize ale sbírky neměly přílišný ohlas, avšak velmistr Řádu německých rytířů, Paul Heider, ve sbírkách pokračoval i nadále, přičemž ve svých svoláních prohluboval argumentaci, předem vylučující jakékoli animozity, provázející soužití české a německé společnosti. „Když se obracím se svými projevy a prosbami, zvláště týkajícími se připravované stavby kostela sv. Hedviky, jak na české i na německé kruhy, děje se tak proto, že jsem pokud se týče mé osoby přesvědčen, že tato záležitost není národnostního, nýbrž náboženského a domácího rázu, pro Ty, kteří bydlí v Opavě nebo ve Slezsku“. „Veliké dílo – upomínkový kostel a zemský pomník padlých ve světové válce – když bude hotovo, bude pýchou a ozdobou našeho bývalého zemského hlavního města Slezska. Bude to jakoby se klenul nad hroby všech padlých Slezanů Boží chrám, který se bude zvedati k nebi a zváti příští pokolení k modlitbě a oběti“.⁶⁹ Leták s tímto textem byl opatřen ústřížkem k zaplacení částky na kostel, což mělo odstranit problémy, provázející přímé vybírání peněz. Těmito letáky se zároveň zjišťovaly oběti války, protože „jména padlých budou v pamětní knize sepsána a vytesána v ochozu u pomníku padlých“.⁷⁰ Jiný leták vyšel s texty nejen v češtině a němčině, ale také v polštině.

Kostel se čím dál více stával průsečíkem nejrůznějších výkladů a strategií: jinak jej vnímal probošt Heider, jinak architekt Bauer, jinak reprezentanti opavské společnosti. Celé spektrum výkladů kostela připomínajícího Slezany padlé v první světové válce, kostela

---

⁶⁷ Vybíral, Jindřich: *Regionalismus jako umělecký program a tržní strategie. Josef Hoffmann a Leopold Bauer na severní Moravě a ve Slezsku*. In: Bulletin Moravské galerie v Brně LXI, 2005, s. 101; srov. *Troppaus architektonisches Wahrzeichen*. Deutsche Post, 23. 12. 1928.

⁶⁸ Šopák, Pavel: *Kostel sv. Hedviky v Opavě II*. Časopis Slezského muzea, série B XLIX, 2000, s. 258; srov. Zemský archiv Opava, Němečtí rytíři v Opavě (ZA, NR) inv. č. 86, karton 22.

⁶⁹ Ibidem. S. 258-259.

⁷⁰ Ibidem. S. 259.

zasvěceného slezské patronce sv. Hedvice a nepochybně nejvýznamnější stavební akce Opavy meziválečného dvacetiletí, jehož realizace se uskutečnila v intervalu mezi zrušením Země slezské a rozpadem Československa, zaznělo při položení základního kamene, slavnosti, pro niž Leopold Bauer navrhl celkovou úpravu prostranství a podobu základního kamene.⁷¹

Položení základního kamene 15. srpna 1933 bylo mimořádnou událostí, které se účastnilo deset až patnáct tisíc lidí. Mezi mnoha projevy, proslovenými jak v německém, tak v českém jazyce, bych rád vyzvedl projev probošta Paula Heidera. Kostel pro něj není jen pietní vzpomínkou na zemřelé a pohřbené na bývalém hřbitově, není jen připomenutím padlých Slezanů na bojištích v první světové válce, je také záležitostí sociální, neboť v této těžké době přináší tolik důležitá pracovní místa. Zároveň k této charakteristice dodal: „Es kommt mir vor, wie eine Sühne oder Genugtuung, dass wir jetzt, wo unseres teures Schlesien seine Selbständigkeit eingebüsst hat, wo der Tag der Heiligen Hedwig kein Feiertag mehr im Schlesierland ist, der Heiligen eine Kirche weihen. Mir kommt es vor, dass der Kirchenbau eine Mahnung für Schlesien und seine verloren gegangenen Rechte bleibt“.

Dalším zajímavým proslovem bylo vystoupení opavského starosty Ernsta Justa, jako předsedy kuratoria pro výstavbu chrámu. Ten nejprve vzpomněl zásluhy předchůdců – Eichlera, Rochowanského, rady Kudliča, svého předchůdce Ernsta Franze a nejstaršího člena kuratoria, známého opavského truhláře Pahlera, který byl po čtyřicet let činný v komitě. Dále zásluhy profesora Nevěřila, Leopolda Bauera a Paula Heidera. Své vystoupení uzavřel slovy: „Wir bauen heute eine Hedwigskirche und wollen dadurch der Öffentlichkeit bekunden, dass wir Schlesier sind und Schlesier bleiben wollen, dass wir die heilige Hedwig weiter als Landespatronin verehren und ein Ehrenmal für alle im Weltkrieg gefallenen Schlesier errichten wollen, Unsere Stadt gewinnt ein weiteres imposantes Baudenkmal, des erbaut ist im schlichten, sachlichen Stil der Gegenwart“.⁷²

Na slavnosti byla opakovaně připomenuta specifika slezského regionu ohroženého úspornou centralizací. Slova starosty Justa je třeba vnímat v situaci rušení zemských institucí. V denním tisku pak vyvstává důležitá souvislost s událostmi na Slovensku – položení základního kamene k novému opavskému kostelu se odehrálo v týčhž dnech jako Pribinovy oslavy v Nitře. Obsáhle o nich referoval slezský tisk, přičemž v komentáři *Svobodné republiky*, která mimochodem kladení základního kamene ke kostelu nezaznamenala, bylo

---

⁷¹ Ibidem. S. 262.

⁷² Ibidem. S. 263; srov. Das Volk. Tagblatt für das christlich-deutsche Volk. (Jägerndorf) 15, 1933, č. 184, (17. 8. 1933), op. cit. s. 4.

jasně řečeno: „Ostatně podobný vývoj poměrů vidíme u nás ve Slezsku – není to důvodem k tomu, že se také na slovenské poměry díváme trochu slezskými očima“?⁷³ Přezíravost vůči Slezsku byla pocíťována se vzrůstající nelibostí. Pro potřebu udržet daný status quo se přitom argumentovalo z pozice Čechů poukazem na skutečnost, že rušení státních úřadů a vojenských útvarů ve Slezsku znamená posílení „státních nepřátelských živelů“, jak zaznělo 26. srpna 1933 na schůzce zástupců všech českých politických stran ve Slezsku, obranných národních jednot a Národní rady v Opavě.⁷⁴

Samotná stavba vychází svým půdorysem z klasické sakrální dispozice zdvojeného kříže, nad kterou architekt Bauer zvedl odstupňovanou hmotu průčelí věžové fronty, s věží vysokou 54 metrů a završenou křížem. Dekorativismu je u skeletové konstrukce docíleno rytmizací fasády a střídáním barev. Bauer zde hmotu ztotožnil s rytmem a přirovnal ji k úloze taktu v hudbě. Tak jako změna taktu hudbu zbavuje jednotvárnosti, tak střídání rytmu hmoty architektonický celek oživuje. Zřetelná je zde architektova snaha o odhmotněnost, pyramidálnost a kompoziční gradaci. Monumentalizující Bauerův názor byl podepřen i uměleckou výzdobou interiérů, na niž se podíleli výhradně slezští umělci. Umělecká výzdoba sama byla architektem hluboce promyšlena a konzultována především s Janem Nevěřilem, profesorem Cyrilometodějské teologické fakulty v Olomouci, největší autoritou pro ikonografické programy chrámových novostaveb v olomoucké diecézi.⁷⁵

Nejdříve bylo rozhodnuto o autorovi hlavního oltáře. Bauer v roce 1934 navrhl pro jeho dekoraci deset reliéfů ze života svaté Hedviky. Dílo přislíbil zaplatit mecenáš, který nechtěl být jmenován, měl však podmínku, že autorem reliéfů bude Helena Scholzová-Železná, působící v té době v Římě. Tímto mecenášem byla spisovatelka Maria Stona, žijící na zámku v Třebovicích u Ostravy a jmenovaná sochařka byla její dcerou. Bauer zdůraznil, že dílo umělkyně zná a vyslovil naději, že reliéfy provede dobře. Navíc, umělkyně je katolička, která portrétovala i kardinály.⁷⁶

V roce 1935 Maria Stona učinila další nabídku, že oltář v kapli opět zaplatí pod podmínkou, že se zde uplatní sochař Felix Papsdorf. Papsdorfovou osobu se však nepodařilo navzdory intervencím Marie Stony prosadit, a tak jediným dílem, spojeným s osobou Marie

---

⁷³ Ibidem. Srov. Svobodná republika 18. 8. 1933, op. cit. s. 1.

⁷⁴ Ibidem. Srov. Svobodná republika 1. 9. 1933, op. cit. s. 3.

⁷⁵ Šopák, Pavel: *Kostel sv. Hedviky v Opavě I*. Časopis Slezského muzea, série B, XLVIII, 1999, s. 231.

⁷⁶ Šopák, Pavel: *Kostel sv. Hedviky v Opavě II*. Časopis Slezského muzea, série B XLIX, 2000, s. 260.

Stony zůstaly reliéfy od její dcery. Na podzim 1935 byly hotovy v sádře a v dubnu 1936 mohly být ve Florencii odlity do bronzu.⁷⁷

Dalším umělcem, podílejícím se na výzdobě chrámu byl opavský malíř Adolf Zdrázila, který s Bauerem spolupracoval již dříve na kostele v Tošovicích, na opavské obchodní a živnostenské komoře a především na kostele v polském Bílsku, kde šlo nejen o návrh výmalby oltářní stěny, ale i stěn bočních a polychromii varhanní skříně.⁷⁸ Jako církevní malíř se těšil přízni i po první světové válce, a tak byla jeho účast na výzdobě kostela sv. Hedviky nasnadě. Podle Marie Schenkové vytvořil pro opavský kostel dvě díla – oltářní obraz pro boční kapli a nástěnné malby po stranách hlavního vchodu.⁷⁹ Obojí je však dnes již zničeno.

Další záměry – křížová cesta od Raimunda Moslera nebo Fritze Raidy – zůstaly jen v rovině úvah. Poslední uměleckou osobností spjatou s dekorací interiéru kostela byl Paul Gebauer, ve třicátých letech jeden z nejvlivnějších a neprotěžovanějších umělců regionu. Navíc měl zkušenosti s malbou velkého sakrálního prostoru, když roku 1932 provedl nástěnné malby v bazilice Svaté rodiny v Branicích, stavěné 1929-1932.⁸⁰ Lze předpokládat, že o Gebauerovi jako autorovi nástěnných maleb se rozhodlo někdy na podzim 1935. Jemu svěřené malby se Bauerovi jevily jako nejdůležitější složka chrámového interiéru. Ikonografický program sestavila trojice Bauer – Heider - Nevěřil. Rozsah původního záměru, tj. nástěnné malby na všech čtyřech stěnách hlavní lodi a východní stěně lodi boční, se ale značně zredukoval, a to jednak pro Gebauerovu pomalost, jednak pro nedostatek peněz a konečně pro změnu okolností v roce 1938. Umělec tak zde vytvořil nakonec pouze malby na severozápadních stěnách chrámového interiéru.

Sama realizace je monumentální a zobrazuje Vítězného Krista. Kristus s delšími vlasy a vousy je zahalen do pruhu látky spadající přes boky z levého ramene. Vznáší se nad hrobem ve skalní úžlabině, jež se otevírá do kopcovité krajiny. Figury dvou biřiců, odvracejících se ve strachu od zázračného zjevení a kryjících si hlavy, tvoří kompoziční protějšek obrovskému slunečnímu kotouči ve třetím plánu. Podání výjevu bylo zcela zřetelně inspirováno Zmrtvýchvstáním proslulého Isenheimského oltáře (1513-1515) Mathise Gotharta Neitharta, zvaného Grünewald, umělce, těšícího se ve třicátých a čtyřicátých letech dvacátého století

---

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Ibidem. S. 261.

⁷⁹ Schenková, Marie: K dílu opavského malíře Adolfa Zdrázily. Časopis Slezského muzea, série B. XXXIII, 1984, s. 282.

⁸⁰ Šopák, Pavel: *Kostel sv. Hedviky v Opavě II.* Časopis Slezského muzea, série B XLIX, 2000, s. 261.

v Německu velké pozornosti.⁸¹ Malbu z obou stran flankují pásy se třemi dvojicemi apoštolů nad sebou v masivních obdélných rámcích, shora je uzavírá výjev s Nejsvětější Trojicí a adorujícími anděly. Na epištolní straně Gebauer namaloval výjevy ze života svaté Hedviky, kde je ve spodní části malby zobrazen jako donátor i probošt Heider s maketou kostela v ruce. Na evangelijní straně je pak výjev s Pannou Marií jako královnou nebes, která má pod sebou zástupce pracujícího slezského lidu – rolníky, dělníky, zedníky a vojáky. Jindřich Vybíral v roce 1982 hodnotí Gebauerovy fresky takto: „Cílem Gebauerových fresek bylo především co nejsuggestivněji na divákovu představivost, vystupňovat emocionální účinek architektury interiéru. Fresky se vyznačují sklonem k mysticismu, snahou o nadsazený dramatický výraz. Gebauerovo úsilí o vytvoření monumentálního díla se odráží v lapidárnosti sdělení a formálním zjednodušení, vyjádřeném nepřiliš komplikovanou kompozicí a státností postav...Malíř zobrazuje rurální typy osobité fyziognomie, tvrdých rysů, nevyhýbá se ani naturalistickému detailu. Malířská výzdoba...je odrazem duchovní atmosféry v německém malířství ve 30. letech, poznamenané již působením tzv. germánského umění. Celkově lze říci, že nepředstavuje zvláštní výtvarné kvality“.⁸² Dlužno dodat, že tento pohled na Gebauerovy fresky byl do jisté míry jistě poplatný době a dnes na tyto fresky nahlížíme především jako na unikátní doklad německého malířství třicátých let dvacátého století na našem území.

Dokončení kostela se Leopold Bauer nedočkal, neboť zemřel 7. října 1938 ve Vídni. Následujícího dne 8. října 1938 byla Opava obsazena německými vojsky a kostel zůstal nedokončeným torzem. Během druhé světové války byla ve věži vybudována pozorovatelna s malou ubikací, sloužící Luftwafe, a kostel sám sloužil jako vojenské skladiště. Nová válka přivodila smrt dalším třem tisícům vojákům z Opavy a nakonec velikonočního bombardování Opavy 27. března až 2. dubna 1945 přivodilo i zkázu kostelu. Byl sestřelen sedm metrů vysoký kříž, věž proražena a okna vysypána. V letech 1955-1956 byla do interiéru vestavěna tři dřevěná patra a objekt sloužil jako sklad zdravotnického materiálu až do roku 1989. Teprve po listopadu 1989 se otevřela reálná možnost kostel od roku 1978 evidovaný seznamem nevhodně využitých kulturních památek obnovit pro liturgické funkce. Nejprve byla v rozmezí let 1991-1992 vybourána dřevěná konstrukce a výtah někdejšího skladu. Architektonické řešení interiéru, spočívající v jeho úpravě v intencích závěrů druhého

---

⁸¹ Ibidem.

⁸² Vybíral, Jindřich: *Architektura Leopolda Bauera v Opavě*. Časopis Slezského muzea, série B, XXXI, 1982, s. 160.

vatikánského koncilu, bylo svěřeno architektu Tomáši Černouškovi.⁸³ Dle jeho projektu zde vzniklo několik novotvarů, nerespektujících charakter stavby – konkávně zakřivená zeď, vymežující prostor hlavního oltáře, do níž byly osazeny reliéfy Heleny Scholzové-Železné, střední plocha malby Paula Gebauera byla překryta bílým závěsem, jenž vytvořil pozadí velkému krucifixu. Původně měla být malba za hlavním oltářem, kritizovaná ještě v roce 1993 pro svůj německý charakter, uzavřena tenkou vestavěnou příčkou a obrazem sv. Hedviky od akademického malíře Milivoje Husáka.⁸⁴ Dále byl odbořen fragment kazatelny a celý interiér byl prosvětlen novou výmalbou a světlou podlahou. Takto upravený kostel byl vysvěcen dne 16. října 1993 u příležitosti 750. výročí smrti vratislavské kněžny Hedviky za přítomnosti olomouckého arcibiskupa Jana Graubnera a papežského nuncia Giovanniho Copsy nařímskokatolický kostel sv. Hedviky. Vztyčení kříže na chrámové věži v roce 1999 bylo potom krokem k rehabilitaci památky v intencích představ jejích zakladatelů.

---

⁸³ Šopák, Pavel: *Kostel sv. Hedviky v Opavě II.* Časopis Slezského muzea, série B XLIX, 2000, s. 268.

⁸⁴ Ibidem.

Závěr

Jak jsem psal již v úvodu této práce, Opava první třetiny dvacátého století představuje zcela unikátní a specifický příklad města zmítaného historickou sinusoidou od naprostého vrcholu, rozkvětu a prestiže, jakou jen může takto velké město mít, až po ztrátu svého postavení, ekonomickou krizi a v roce 1938 i odchod velké části obyvatelstva. Všechny tyto historické okolnosti našly svůj odraz ve společnosti. Na pozadí velkých dějinných zvrátů a událostí (první světová válka, rozpad Rakousko-Uherské monarchie, vznik Československé republiky, světová ekonomická krize na konci dvacátých a začátku třicátých let, všeobecná mobilizace a důsledky Mnichovské konference v roce 1938) se odvíjely osudy obyvatel města, kteří se z velké části rekrutovali z řad státních a veřejných úředníků, vojska či svobodných povolání (v roce 1900 se k těmto profesím řadilo v Opavě 47, 6% pracujících, což bylo číslo, kterým se Opava lišila od ostatních měst nejen ve Slezsku)⁸⁵, čímž jasně definovali administrativně-správní ráz města.

Rovněž národnostní složení obyvatel bylo poměrně specifické. Opava sama byla takřka z 90% německá, ale okolní obce byly povětšinou obývány českým etnikem. Čechů v Opavě postupně přibývalo a tento trend se se vznikem samostatného Československa jen stupňoval a tak kolem roku 1930 byla v Opavě již čtvrtina obyvatel českého původu. Němci postupně přicházeli o své dominantní postavení a jejich frustrace z měnící se situace samozřejmě aktivizovala nacionalistické tendence a hnutí. Příjezd německých jednotek do Opavy dne 8. října 1938 byl německými obyvateli města většinou vnímán jako vysvobození z československého „zajetí“ a němečtí vojáci byli vítáni s nadšením.

Národnostní složení města se samozřejmě jistým způsobem odráželo i v kulturní oblasti. Nejsignifikantnějším reprezentantem budiž městská architektura, která je poměrně stálá a v městském prostředí jasně uchopitelná a vymezená. Na rozdíl od velké většiny měst v českých zemích má opavská novodobá architektura některá výrazná a očividná specifika, která se do jisté míry váží na nacionalisticky vypjaté projevy tvorby konce devatenáctého a počátku dvacátého století. Dalším zajímavým momentem je oscilace místní architektonické produkce mezi vídeňským kulturním okruhem a tendencemi v německém umění. Projevuje se častým lpěním na „vlasteneckých“ slohových projevech, z nichž nejvýraznějšími byly

---

⁸⁵ Gawrecki, D.: Opava znovu v čele Rakouského Slezska. In: Müller, K.; Žáček, R. (ved. aut. kol.): *Opava*. Praha 2006, s. 241.

severská cihlová neorenesance a později neobarok různě modifikovaných stupňů v desátých až třicátých letech dvacátého století.

Na tato specifika jsem se pokusil poukázat při popisu pěti různých staveb, které prezentují rozličné přístupy ve vnímání národní prezentace. Na příkladu dvou staveb z počátku dvacátého století, tj. Opavské spořitelny a tzv. Nového Schmetterhausu, jsem dokladoval přístup městské reprezentace (tehdy výhradně německé) k historickým tradicím města. Potřebě zdůraznit dlouhodobou historickou kontinuitu „německosti“ města, poukázat na tradiční hodnoty germánského lidu a jeho duše.

Naproti tomu stavba české měšťanské školy v Opavě - Jaktaři z let 1909-1911 byla v jistém smyslu Popelkou. První jasně důrazně deklarovanou českou stavbou, určenou pro české žáky a učitele, což samozřejmě vzbudilo v německém táboře vlnu nevole.

Další stavbu vnímanou jako český příspěvek k architektuře Opavy byla budova Masarykovy státní vyšší hospodářské školy, která již nelpěla na tradičně vnímaném tvarosloví české neorenesance wiehlovského stříhu, ale plně si vědoma nově nabyté české (československé) suverenity, chtěla prezentovat novou, moderní, balastu zbavenou a přesto krásnou a účelnou stavbu, která měla prezentovat myšlenky a odhodlání nového Československého státu.

Poslední budovou, zmíněnou v této práci, je stavba kostela sv. Hedviky, patronky Slezska. Tento kostel měl být zároveň památníkem padlým v první světové válce z let 1914-1918. Byl to příklad stavby, která měla ambici nabourat odvěké soupeření Čechů s Němci a budovat a opečovávat ideu slezanství, a to napříč národy. Opava v roce 1928 ztratila pozici hlavního města země Slezské a to bylo důvodem ke společnému vzepětí Němců i Čechů, kteří se se ztrátou svého výsadního postavení nehodlali smířit. K počtě slezské světice tak byl budován kostel, na jehož výstavbě se podíleli výhradně slezští umělci. Již zde tedy nemluvíme o nacionalismu, ale o regionalismu. Jakémusi vztahu k rodné zemi, bez ohledu na jazyk, který je tradičně vnímán jako jeden z určujících znaků příslušnosti k národu.

Přes všechno, co zde bylo napsáno, musím souhlasit s Michaelou Marek, která tvrdí, že se „regionální totožnost nerodí tolik z vlastní dynamiky, jako spíše pod tlakem určitých mocenských, většinou politických zájmů“.⁸⁶ Jak regionální, tak nacionalistické tendence v architektuře jsou tak spíše konstruktem a zbožným přáním zadavatelů a investorů, než

---

⁸⁶ Marek, M: Heimatstile in der Architektur zwischen regionaler und politischer Verortung. Referát přednesený na konferenci Region – Kunst – Regionalismus v německém Marburgu roku 2005, text získán od M. Marek během autorova studia na Universität Leipzig.

přirozeným a „z duše národa“ vycházejícím inspiračním hlasem. Tyto vnější konstrukce jsou pak ale dále aplikovány v praxi a samotné výsledky – jednotlivé stavby, jsou pak s ohledem na ikonografický a stylový rozbor zařaditelné do jednotlivých kategorií, ať už z pohledu etnologie či kunsthistorie. Proto si stejně jako Milena Bartlová myslím, že: „Jedním z témat uměleckohistorického studia tedy musí být kritický průzkum strategií a pojmů, které umělecké tvorba nebo její vědecké studium využívaly k produkci národních příznaků. *Naše umění* nepochybně existuje, stejně jako nelze upřít skutečnou existenci národům. Zděděné kategorie a pojmy, jimiž je charakterizujeme a jež používáme při mluvení o nich, ale nefungují – jsou nejednoznačné, sporné a některé z nich diskreditoval podíl na nepřijatelné politické praxi německého nacismu i jiných moderních nacionalismů. Jsou to pojmy s nebezpečným sklonem k polarizaci a antagonistickému řešení situací, které nemohou mít v dnešním světě jiné než tolerantní a pluralitní řešení“.⁸⁷

---

⁸⁷ Bartlová, M.: *Naše, národní umění. Studie z dějin dějepisu umění*. Brno, Společnost pro odbornou literaturu-Barrister & Principal a Filozofická fakulta Masarykovy univerzity-Seminář dějin umění 2009, s. 18.

Seznam literatury

- Agnew, H. LeCaine: *Češi a země Koruny české*. Praha, Academia 2008.
- Bakala, J. (ed.): *Slezsko*. Opava, Matice slezská 1992.
- Bartlová, M.: *Naše, národní umění. Studie z dějin dějepisu umění*. Brno, Společnost pro odbornou literaturu-Barrister & Principal a Filozofická fakulta Masarykovy univerzity-Seminář dějin umění 2009.
- Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Seš. 1.-16. Ostrava, Ostravská univerzita 1993-2004.
- Blažiček, O. J.; Kropáček, J.: *Slovník pojmů z dějin umění: názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění*. Praha, Odeon 1991.
- Budil, I. T.: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha, Triton 2003.
- Buhl, P.: *Troppau von A bis Z*. München, Aufstieg 1973.
- Buhl, P.: *Troppau: die ehemalige Landeshauptstadt Österreichisch-Schlesiens in 200 Bildern: ein Buch der Erinnerung*. Landshut, Aufstieg-Verlag 1992.
- Dokoupil, L., Myška, M., Svoboda, J.: *Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy*. Ostrava, Ústav pro regionální studia Ostravské univerzity 2005.
- Gawrecká, M.: *Politický a národnostní vývoj v Opavě ve 20. letech 20. století*. In: Opava. Sborník k dějinám města 4. Opava 2004, s. 56-60.
- Gawrecká, M.: *Politický vývoj v Opavě v prvních letech po vzniku ČSR*. In: Opava. Sborník k dějinám města 2. Opava 2000, s. 85-89.
- Gawrecki, D. (ed.): *Dějiny Českého Slezska 1740-2000*. Opava, Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2003.
- Gawrecki, D.; Šopák, P.: *Troppau um das Jahr 1900. Entwicklungstendenzen und Urbanisierung der schlesischen Landeshauptstadt*. In: Peter Stachel – Cornelia Szabó-Knotik (eds.), *Urbane Kulturen in Zentraleuropa um 1900. Studien zur Moderne 19*. Wien, Passagen Verlag 2004, s. 207-238.
- Gebauer, J.: *Chrám sv. Hedviky v Opavě*. Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy, 1994, roč. 20, čís. 1, s. 21-23.
- Gellner, E.: *Nacionalismus*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2003.
- Hájek, V.: *Budova Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě. 80. výročí jejího otevření*. Opava. Sborník k dějinám města 6. Opava 2008, s. 39-43.
- Hergethová, K.: *Umělecké zámečnictví v Opavě na přelomu 19. a 20. století*. In: Opava. Sborník k dějinám města 3. Opava 2003, s. 62-80.

- Hergethová, K.; Vojtal, P.: *Zámečnická dílna Františka Stošenovského v Opavě*. In: Opava. Sborník k dějinám města 2. Opava 2000, s. 77-84.
- Hroch, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, SLON 2003.
- Hroch, M.: *Národy nejsou dílem náhody*. Praha, SLON 2009.
- Chmelová, A.: *Německé školy v Opavě 1918-1938*. In: Opava. Sborník k dějinám města 3. Opava 2003, s. 100-104.
- Chojecka, E. (ed.): *Sztuka Górnegu Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*. Katowice, Muzeum Śląskie 2004.
- Kibic, K.: *Historické radnice*. Praha 1988.
- Kouřilová, D.: *Historické souvislosti novostavby Městské spořitelny v Opavě; Analýza stavby z pohledu geneze autorství*. In: Opava. Sborník k dějinám města 4. Opava 2004, s. 41-55.
- Kramná, J.: *Matice opavská (1877-1948)*. In: Opava. Sborník k dějinám města 1. Opava, Matice Slezská 1998, s. 7-29.
- Liebscher, A.: *Opava – město budoucnosti*. In: Bílé město Bezručovo – zemské hlavní město Opava. Brno 1946, s. 42.
- Müller, K.; Žáček, R. (ved. aut. kol.): *Opava*. Praha 2006.
- Müller, K., Šopák, P.: *Mezi informací a estetikou. Příspěvek k ikonografii profánní architektury Opavy*. In: Opava. Sborník k dějinám města 5. Opava 2006, s. 22-26.
- Müller, K.; Šopák, P.: *Opava*. Praha; Litomyšl, Paseka 2010.
- Murphy, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha, SLON 2004.
- Onderková, J.: *České střední školství v Opavě na přelomu 19. a 20. století*. In: Opava. Sborník k dějinám města 5. Opava 2006, s. 64-69.
- Onderková, J.: *Opavský purkmistr JUDr. Emil Rochowanski*. In: Opava. Sborník k dějinám města 3. Opava 2003, s. 55-58.
- Pargač, J. (ed.): *Kulturní symboly a etnické vědomí*. Praha, Bohemia 1995.
- Rádl, E.: *Válka Čechů s Němci*. Praha, Melantrich 1993.
- Schenková, M.: *K dílu opavského malíře Adolfa Zdrzily*. Časopis Slezského muzea, série B. XXXIII, 1984, s. 280-305.
- Schenková, M.; Štěrbová, J.: *Česká spořitelna v Opavě*. Vlastivědné listy, č.2 1995, Roč.21, s. 24-28.
- Šlapeta, V.; Vybíral, J.; Zatloukal, P.: *Opavská architektura 1850-1950*. Umění XXXIV, 1986, s. 229-242.
- Šopák, P., Štěrbová, J.: *Komerční banka a její sídlo v Opavě*. Vlastivědné listy XXIV, 1998, č. 1, s. 1-5. (s Jarmilou Štěrbovou)

- Šopák, P.: *Opava 1900. Architektura a společnost*. In: Opava. Sborník k dějinám města 2. Opava 2000, s. 49-72.
- Šopák, P.: *Školní budovy a urbanistický vývoj Opavy v období historismu*. In: Opava. Sborník k dějinám města 1. Opava 1998, s. 93-102.
- Šopák, P.: *Umění jako řeč symbolů. K sochařství tvorbě Josefa Obetha*. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 54-55. Nový Jičín 2004, s. 103-115.
- Šopák, P.: *Architekt Karl Gottwald*. In: Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2003. Ostrava 2003, s. 35-48.
- Šopák, P.: *Architektura 19. a 1. poloviny 20. století ve Slezsku. Stav a úkoly výzkumu*. In: Slezsko v dějinách českého státu. Opava 1998, s. 330-334.
- Šopák, P.: *Brněnský dějepis umění a výtvarná kultura Opavy a Moravské Ostravy let 1890-1938*. In: 57. Bulletin Moravské galerie v Brně. Brno 2001, s. 10-14.
- Šopák, P.: *Brno v Ostravě – Ostrava v Brně: situace české výtvarné kultury meziválečného dvacetiletí ve Slezsku a na Ostravsku*. In: 62. Bulletin Moravské galerie v Brně. Brno 2006, s. 223-230.
- Šopák, P.: *Domov a svět. Poznámky k architektonickému dílu Leopolda Bauera*. In: Češi a Němci dříve a dnes – Tschechen und Deutsche früher und heute. Opava, Open Educational & Sciences 2000, s. 11-20.
- Šopák, P.: *Domy Emila Frankeho a stavební kultura Opavy kolem roku 1900*. In: Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 8 – Confinia silesiae. K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka. Opava, SU 2008, s. 177-219.
- Šopák, P.: *Edmund Wilhelm Braun*. Opava, Slezská univerzita 2008.
- Šopák, P.: *Eduard Labitzký v Opavě*. Vlastivědné listy XXIII, 1997, č. 1, s. 29-32.
- Šopák, P.: *Erich Geldner – domy pro Opavu*. ČSZM-B L, 2001, s. 74-91.
- Šopák, P.: *Evropská dimenze uměleckého vývoje Slezska. Svědectví architektury od baroka po modernu*. In: Zdeněk Jirásek (ed.), *Evropská dimenze slezských dějin*. Opava, SU 2009, s. 127-146.
- Šopák, P.: *Hubert Gessner, Alfred Keller, Siegfried Theiss & Hans Jaksch – materiálie k architektonické moderně*. Časopis Slezského zemského muzea, série B 55, 2006, s. 210-217.
- Šopák, P.: *K činnosti opavské stavitelské firmy Karl Werner & Gustav Purde*. In: Výroční zpráva Památkového ústavu v Ostravě 2000. Ostrava 2001, s. 89-92.
- Šopák, P.: *Koncepce české národní kultury ve Slezsku a na Ostravsku v letech 1890 – 1938: Opava et/versus Ostrava*. In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 23. Ostrava 2007, s. 267-295.
- Šopák, P.: *Kostel sv. Hedviky v Opavě I. – II*. Časopis Slezského zemského muzea, série B XLVIII, 1999, s. 224-240; XLIX, 2000, s. 258-271.

- Šopák, P.: *Meze možností – dějepis umění a výtvarná kritika ve Slezsku a na Ostravsku v letech 1918 – 1938*. In: Druhý sjezd českých historiků umění. Praha, FF UK 21. – 22. 9. 2006. Praha 2007, s. 217-222.
- Šopák, P.: *Mezi civilizací a kulturou – Camillo Sitte na Ostravsku*. In: Složitosti a rozpory moderní architektury a její památkové ochrany. Ostrava, Národní památkový ústav 2005, s. 16-20.
- Šopák, P.: *Moderní architektura Opavy v historické reflexi*. In: Acta historica et museologica Universitatis silesianae Opaviensis 5. Opava 2000, s. 264-282.
- Šopák, P.: *Návrh dostavby výstavní budovy Slezského zemského muzea v Opavě z roku 1903*. Vlastivědné listy XXII, 1996, č. 2, s. 33-34.
- Šopák, P.: *Nemocnice v českém Slezsku do roku 1938 – pohled dějin architektury*. In: Górny Śląsk dokumentowanie dziejów lecznictwa ze szczególnym ujęciem ziem dawnych księstw cieszyńskiego i opawskiego. Katowice, Śląski Uniwersytet medyczny w Katowicach – Biblioteka Główna 2007, s. 242-259
- Šopák, P.: *Obchodní dům Breda & Weinstein, představy, projekty, realizace*. Opava 1998.
- Šopák, P.: *Opava 1900. Architektura a společnost*. In: Opava. Sborník k dějinám města 2. Opava 2000, s. 49-72.
- Šopák, P.: *Opava 1900-2000: město a jeho lidé*. Katalog výstavy. Opava, Parnas trading 2000.
- Šopák, P.: *Opava mezi Prahou a Vídní*. Časopis Národního muzea, řada historická CLXXI, 2002, č. 1-2, s. 73-90.
- Šopák, P.: *Opavská architektura let 1800 - 1950. Katalog výstavy*. Opava, Parnas 2000.
- Šopák, P.: *Pavilon prvního slezského spolku pro chov ryb v Opavě*. In: Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2005. Ostrava 2005, s. 14-20.
- Šopák, P.: *Slezská architektura od baroka po modernu – možnosti a meze periodizace*. In: K periodizaci dějin Slezska. Sborník z pracovního zasedání v Opavě 11. – 12. prosince 2007. Opava, SU 2008, s. 147-151.
- Šopák, P.: *Slovanská idea a výtvarná kultura Moravy kolem roku 1900*. In: Slavme slavně slávu Slávův slavných. Slovanství a česká kultura 19. století. Praha, KLP 2006, s. 232-239.
- Šopák, P.: *Smetterhaus / Hláska pohledem historie*. In: Paměť místa / Místo paměti. Almanach u příležitosti rekonstrukce opavské Hlásky v roce 2006. Opava 2006.
- Šopák, P.: *Školní budovy a urbanistický vývoj Opavy v období historismu*. In: Opava. Sborník k dějinám města 1. Opava 1998, s. 93-102.
- Šopák, P.: *Tradice et/versus moderní společnost: příklad architektury řádu německých rytířů na severní Moravě a ve Slezsku v 19. a na počátku 20. století*. In: Opomíjení a neoblíbení v české kultuře 19. století. Praha, KLP 2007, s. 212-226.

Třetí jubilejní výroční zpráva Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě. Opava 1930.

Vlčková, J.: *Encyklopedie mytologie germánských a severských národů*. Praha, Libri 2006.

Vybíral, J. (ed.): *Slavné vily moravskoslezského kraje*. Praha, Foibos 2008.

Vybíral, J.: „*Moderna, či směr národní*“. *Pražská architektonická diskuse kolem roku 1900*. In: *Staletá Praha XXIII (Pražské památky 19. a 20. století)*. Praha 1997, s. 181-190.

Vybíral, J.: *Architektura Leopolda Bauera v Opavě*. Časopis Slezského muzea, B-XXXI, 1982, s. 61-74 a 151-162.

Vybíral, J.: *Architektura na Moravě a ve Slezsku*. In: Hana Rousová (ed.), *Mezery v historii 1890-1938 (katalog výstavy GhMP a NG)*. Praha 1994, s. 96-103.

Vybíral, J.: *Bratr architekta Josefa Marii Olbricha*. Umění XXXIX, 1991, s. 335-337.

Vybíral, J.: *Co je českého na umění v Čechách?* In: Milena Bartlová (ed.): *Dějiny umění v české společnosti: otázky, problémy, výzvy*. Praha 2004, s. 200-207.

Vybíral, J.: *Česká architektura na prahu moderní doby. Devatenáct esejí o devatenáctém století*. Praha 2002.

Vybíral, J.: *Der Nationalstil als Konstrukt der Kunstgeschichte*. In: Winfried Eberhard - Christian Lübke (eds.), *Die Vielfalt Europas. Identitäten und Räume*. Leipzig 2009, s. 499-509.

Vybíral, J.: *Häuser für Kunstfreunde. Das Frühwerk von Leopold Bauer*. Umění XLIX, 2001, s. 501-519.

Vybíral, J.: *Hledání kontinuity a řádu v díle Leopolda Bauera*. Umění XXXVII, 1989, s. 438-453.

Vybíral, J.: *J. M. Olbrich doma*. In: *Český lev a rakouský orel v 19. století*. Praha 1996, s. 173-175.

Vybíral, J.: *Jiná moderna Leopolda Bauera*. Umění XLVI, 1998, s. 230-240.

Vybíral, J.: *K německé expresionistické architektuře na Moravě a ve Slezsku*. In: Alena Pomajzlová (ed.): *Expresionismus v českém umění (katalog výstavy NG)*. Praha 1994, s. 227-230.

Vybíral, J.: *Lidové et/versus národní v české architektuře po roce 1900*. *Dějiny a současnost XX*, 1998, č. 2, s. 27-31

Vybíral, J.: *Mladá léta Leopolda Bauera*. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, F-34-36, 1990-1992, s. 133-147.

Vybíral, J.: *Mladí mistři. Architekti ze školy Otto Wagnera na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2002.

Vybíral, J.: *Modern oder national? Das Dilemma der tschechischen Avantgarde um 1900 und seine Lösung bei Jan Kotěra*. *Architectura XXXIII*, 2003, s. 95-105.

- Vybíral, J.: *Moderna czy kierunek narodowy w Pradze*. In: Jacek Purchla (ed.): *Sztuka okolo 1900 w Europie Środkowej. Centra i prowincje artystyczne*. Kraków 1997, s. 133-139.
- Vybíral, J.: *Nad korespondencí L. Bauera E.W. Braunovi*. Časopis Slezského muzea XXXIX, 1990, s. 156-164.
- Vybíral, J.: *Okružní třída v Opavě*. Vlastivědné listy Severomoravského kraje XV, 1989, č. 2, s. 14-17.
- Vybíral, J.: *Opavská architektura 1918-1929*. Časopis Slezského muzea B-XXXV, 1986, s. 166-184.
- Vybíral, J.: *Opavská architektura v letech 1930-1939*. Časopis Slezského muzea XXXVI, 1987, s. 257-276.
- Vybíral, J.: *Opavský rodák Hubert Janitschek*. Časopis Slezského muzea XLII, 1993, s. 220-224.
- Vybíral, J.: *Opavští architekti a stavitelé v letech 1918-1938*. Časopis Slezského muzea B-XXXVII, 1988, s. 258-265.
- Vybíral, J.: *Počátky české národní architektury*. Ars 1997, č. 1-3, s. 167-174.
- Vybíral, J.: *Regionalismus jako umělecký program a tržní strategie. Josef Hoffmann a Leopold Bauer na severní Moravě a ve Slezsku*. In: Bulletin Moravské galerie v Brně LXI, 2005, s. 98-102.
- Vybíral, J.: *Secesní architektura v Opavě*. Časopis Slezského muzea, B-XXVIII, 1979, s. 79-92.
- Vybíral, J.: *Šumná Opava, Šumný Krnov*. In: Radovan Lipus - David Vávra, *Šumná města*. Brno 2002, s. 58-61 a 110-113.
- Vybíral, J.: *Tschechische Architektur im Dienste der nationalen Idee*. In: Katrin Berwanger - Peter Kosta (ed.): *Stereotyp und Geschichtsmythos in Kunst und Sprache*. Frankfurt a. M. 2005, s. 595-604.
- Vybíral, J.: *Zrození velkoměsta. Architektura v obraze Moravské Ostravy v letech 1890-1938*.
- Zatloukal, P.: *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750-1918 na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc, Muzeum umění Olomouc 2003.
- Zednicek, W.: *Otto Wagner und seine Schule*. Wien, Walter Zednicek 2008.
- Zrození metropole: moderní architektura a město ve střední Evropě 1890-1937, Obecní dům 15/12/1999-1/3/2000*. Katalog výstavy. Praha, Obecní dům 1999.

Seznam příloh

Obr. 1: Carl Kern: Budova Městské spořitelny v Opavě (1900-1903), celkový pohled od západu, archiv autora.

Obr. 2: Carl Kern: Budova Městské spořitelny v Opavě (1900-1903), detail západní fasády, archiv autora.

Obr. 3: Franz Baumgartner, Franz Pönninger: Detail kamenosochařské výzdoby na západní fasádě budovy Městské spořitelny v Opavě (1900-1903), archiv autora.

Obr. 4: Franz Baumgartner, Franz Pönninger: Detail kamenosochařské výzdoby portálu hlavního vstupu; Franz Stošenovsky: Detail mříže hlavního vstupu, archiv autora.

Obr. 5: Franz Baumgartner, Franz Pönninger: Detail kamenosochařské výzdoby jižní fasády budovy Městské spořitelny v Opavě (1900-1903), archiv autora.

Obr. 6: Carl Kern: Budova Městské spořitelny v Opavě (1900-1903), pohled na jižní fasádu s arkýřem, archiv autora.

Obr. 7: Carl Kern: Budova Městské spořitelny v Opavě (1900-1903), pohled do schodišťové haly, archiv autora.

Obr. 8: Raimund Alt, Rudolf Hermann (?): Detail dekorativní výmalby schodišťové haly, archiv autora.

Obr. 9: Franz Stošenovsky: Detail tepaného zábradlí ve schodišťové hale, archiv autora.

Obr. 10: Paul Gebauer: „Cesta života“ (1933?), monumentální obraz ve velkém zasedacím sále Městské spořitelny v Opavě, archiv autora.

Obr. 11: Rudolf Smetz: tzv. Nový Schmetterhaus/Hláška (1901-1903), celkový pohled na průčelí od západu, staženo z <http://www.panoramio.com/photo/25679889>, dne 20. srpna 2011.

Obr. 12: Polychromovaný reliéf s městským znakem, lvy jako štítonoši a dubovými ratolestmi na hlavním západním průčelí, archiv autora.

Obr. 13: Říšská/opavská orlice na fasádě tzv. Nového Schmetterhausu/Hlásky (1901-1903), archiv autora.

Obr. 14: Rudolf Smetz: Štukový reliéf lva a gryfa jako štítonošů pod nárožním arkýřem na budově tzv. Nového Schmetterhausu/Hlásky (1901-1903), archiv autora.

Obr. 15: Rudolf Smetz: Volutový štít bočního jižního průčelí (1901-1903), archiv autora.

Obr. 16: Rudolf Smetz: Detail portálu bočního jižního vstupu s delfíny (1901-1903), archiv autora.

Obr. 17: Bedřich Karlseder: Středový rizalit hlavního severního průčelí budovy Měšťanské školy v Opavě-Jaktaři (1909-1911), archiv autora.

Obr. 18: Václav Novák: Reliéfy s Františkem Palackým a Janem Amosem Komenským ze severního průčelí budovy Měšťanské školy v Opavě-Jaktaři (1909-1911), staženo z <http://www.zaopavu.cz/view.php?navezclanku=frantisek-palacky-a-jan-amos-komensky&cisloclanku=2009020002> dne 20. srpna 2011.

Obr. 19: Bedřich Karlseder: Budova Měšťanské školy v Opavě-Jaktaři (1909-1911), pohled na západní rizalit severního průčelí s reliéfem J. A. Komenského od Václava Nováka, archiv autora.

Obr. 20: Bedřich Karlseder: Budova Měšťanské školy v Opavě-Jaktaři (1909-1911), pohled na východní rizalit severního průčelí s reliéfem Františka Palackého od Václava Nováka, archiv autora.

Obr. 21: Hanuš Zápal: Masarykova státní vyšší hospodářská škola v Opavě (1923-1927), celkový pohled od jihovýchodu, archiv autora.

Obr. 22: Hanuš Zápal: Masarykova státní vyšší hospodářská škola v Opavě (1923-1927), pohled na hlavní vstup do objektu od jihovýchodu, archiv autora.

Obr. 23: Hanuš Zápal: Masarykova státní vyšší hospodářská škola v Opavě (1923-1927), jihozápadní trakt objektu s bytem školníka a bytem ředitele, archiv autora.

Obr. 24: Hanuš Zápal: Masarykova státní vyšší hospodářská škola v Opavě (1923-1927), boční průčelí severovýchodního traktu, archiv autora.

Obr. 25: Leopold Bauer: Kostel sv. Hedviky (1935-1938), celkový pohled na jihovýchodní průčelí, archiv autora.

Obr. 26: Ludwig Blucha: Tepaná mříž chrámové předsíně v kostele sv. Hedviky v Opavě (1935), archiv autora.

Obr. 27: Leopold Bauer: Kostel sv. Hedviky v Opavě (1935-1938), pohled do interiéru, staženo z <http://www.panoramio.com/photo/25911682> dne 20. srpna 2011.

Obr. 28: Paul Gebauer: Hlavní oltářní freska kostela sv. Hedviky v Opavě s námětem Vítězného Krista a postavami apoštolů po stranách (1936-1938), staženo z <http://www.panoramio.com/photo/25911309> dne 20. srpna 2011.

Obr. 29: Paul Gebauer: Freska s výjevem ze života sv. Hedviky na epištolní straně kostela sv. Hedviky v Opavě (1936-1938), archiv autora.

Obr. 30: Paul Gebauer: Freska s výjevem Panny Marie jako královny nebes na evangelijní straně kostela sv. Hedviky v Opavě (1936-1938), archiv autora.